

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
Факультет економіки моря

Кафедра менеджменту

«Допущена до захисту»

Завідувач кафедри

І.В. Сіренко

«___» _____ 2024 р.

Кваліфікаційна робота

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему: Розвиток підприємницької діяльності в Миколаївській області

Виконав: студент 6431м групи

Гура О.О.

(підпис)

Керівник роботи:

К.Е.Н., ДОЦЕНТ

(посада, науковий ступень вчене звання)

Сергійчук С.І.

(підпис)

Миколаїв – 2024 року

5. Перелік презентаційних матеріалів: проблеми на шляху становлення малого та середнього бізнесу в Україні; ключові виклики для малого та середнього підприємництва в Україні; індекс відновлення ділової активності (за розмірами підприємств); динаміка кількості малих підприємств та кількості найнятих працівників у Миколаївській області; цільові орієнтири удосконалення регіональної політики розвитку підприємництва в умовах війни в Україні; напрями й заходи регіональної політики розвитку підприємницької діяльності в Миколаївському регіоні на 2025-2027 роки.

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 09.09.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення наукового керівника роботи	04.09.2024	
2	Вибір теми роботи та її узгодження її з науковим керівником	04.09.2024	
3	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	18.09.2024	
4	Затвердження теми роботи	18.09.2024	
5	Проведення досліджень	06.11.2024	
6	Опрацювання та викладення результатів досліджень	20.11.2024	
7	Оформлення кваліфікаційної роботи	04.12.2024	
8	Подання рукопису кваліфікаційної роботи, презентаційного матеріалу на попередній захист	04.12.2024	
9	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	18.12.2024	
10	Захист роботи перед атестаційною комісією	За графіком	

Студент (підпис) Гура О.О. (прізвище, ініціали)

Керівник роботи Сергійчук С. І.

АНОТАЦІЯ

Гура О.О." Розвиток підприємницької діяльності в Миколаївській області"

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістр за спеціальністю 073 «Менеджмент» – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена актуальним проблемам теоретичних, методичних і практичних аспектів вдосконалення інноваційної діяльності у сфери охорони здоров'я. У роботі розглянуто сутність підприємництва та його роль в умовах глобалізації; розглянуто нормативно-правову базу розвитку підприємництва в Україні; представлено проблеми на шляху становлення малого та середнього бізнесу в Україні; проведено оцінку сучасного стану малого підприємництва в Україні; проаналізовано стану розвитку малого бізнесу в Миколаївській області; вдосконалено напрями покращення «Стратегії розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року»; запропоновано цільові орієнтири удосконалення державної політики розвитку підприємництва в умовах війни в Україні; розроблено шляхи удосконалення програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області.

Ключові слова: підприємництво, Миколаївський регіон, малий і середній бізнес, економічний розвиток, конкурентоспроможність.

ANNOTATION

Gura O.O. «Development of entrepreneurial activity in Mykolaiv region»

Qualification work for obtaining the educational and qualification level of master in the specialty 073 "Management" – Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, 2024.

The qualification work is devoted to topical issues of theoretical, methodological and practical aspects of improving innovation in the healthcare sector. The work examines the essence of entrepreneurship and its role in the context of globalization; considers the regulatory framework for the development of entrepreneurship in Ukraine; presents the problems on the way to the formation of small and medium-sized businesses in Ukraine; assesses the current state of small business in Ukraine; analyzes the state of small business development in the Mykolaiv region.

The author improves the areas of improvement of the “Strategy for the Development of Small and Medium-Sized Businesses until 2027”, which include the restoration and facilitation of the business process, innovative development, human capital and entrepreneurship development, competitiveness and export growth, which will create favorable conditions for the resumption of entrepreneurial activity, stimulating economic development and attracting new investments.

The author proposes target guidelines for improving the state policy of entrepreneurship development in the context of war in Ukraine, which include adaptation of the regulatory environment to the war conditions, mobilization of financial resources to support business, introduction of innovations, digitalization and energy independence, development of human capital in times of crisis, strengthening of exports and integration into international markets, support for local initiatives and restoration of economic activity, which will contribute to the sustainable development of small and medium-sized businesses and creation of jobs.

Ways to improve the program for the development of small and medium-sized enterprises in Mykolaiv region have been developed, which combine the formation of a favorable environment for the development of small and medium-sized enterprises, expanding access to financing for small and medium-sized enterprises, simplifying tax administration for small and medium-sized enterprises, popularizing entrepreneurial culture and developing entrepreneurial skills, promoting exports and internationalization of small and medium-sized enterprises, increasing the level of, that allow us to move closer to an open economy, improve entrepreneurial initiative, market competition, attract investment, and produce high value-added products.

Keywords: entrepreneurship, Mykolaiv region, small and medium-sized businesses, economic development, competitiveness.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І РОЛЬ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	11
1.1. Сутність підприємництва та його роль в умовах глобалізації.....	11
1.2. Нормативно-правова база розвитку підприємництва в Україні	21
1.3. Проблеми на шляху становлення малого та середнього бізнесу в Україні.....	28
Висновок до першого розділу	38
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ Й РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	40
2.1. Оцінка сучасного стану малого підприємництва в Україні	40
2.2. Аналіз стану розвитку малого бізнесу в Миколаївській області.....	54
Висновки до другого розділу.....	62
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	63
3.1. Розробка напрямів регіональної політики розвитку підприємницької діяльності у умовах війни в Україні	63
3.2. Шляхи удосконалення програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області	73
Висновок до третього розділу	80
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження розвитку підприємницької діяльності в Миколаївському регіоні зумовлена необхідністю подолання економічних викликів, спричинених військовими діями, відновленням економіки та забезпеченням соціальної стабільності. Малий і середній бізнес відіграє ключову роль у стимулюванні економічного зростання, створенні робочих місць та підвищенні конкурентоспроможності регіону. Особливого значення набуває адаптація місцевої політики до нових умов, стимулювання підприємницької ініціативи та інтеграція підприємств у національні й міжнародні ринки. У контексті розвитку Миколаївської області, важливо враховувати специфіку регіональної економіки, зміцнювати підприємницьку інфраструктуру та формувати сприятливий бізнес-клімат для стійкого відновлення та економічного розвитку.

Проблемам корпоративного управління та його сутності присвячені роботи вітчизняних та закордонних фахівців: Беялов Т. Е. [12], Гавриш О. М. Іващенко М. В [14], Квітко В. В. [16], Косович Б. І. [17], Марченко О. С. [20], Мурована Т. О. [21], Подлевська О. М. [26], Сергійчук С.І. [29-36], Тимошенко К. В. [39] та ін. Разом з тим, незважаючи на досить ґрунтовне дослідження цієї проблеми, питання розвиток підприємницької діяльності в Миколаївській області в умовах війни залишаються актуальними, адже на сьогодні практичних, результативних кроків щодо їхнього втілення вкрай мало. Причиною цього, на нашу думку, є відсутність єдиної державної стратегії розвиток підприємницької діяльності на регіональному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана за планами науково-дослідної роботи кафедри Менеджменту Факультету економіки моря НУК (тема: «Управління бізнес-процесами в умовах розвитку цифрової економіки та суспільства»).

Мета і завдання дослідження. Актуальність теми дозволила визначити мету дослідження: формування науково обґрунтованих рекомендацій та

пропозицій щодо розвиток підприємницької діяльності в Миколаївській області в умовах війни.

Для досягнення цієї мети були поставлені та розв'язані наступні завдання:

- досліджено сутність підприємництва та його роль в умовах глобалізації;
- розглянуто нормативно-правову базу розвитку підприємництва в Україні;
- представлено проблеми на шляху становлення малого та середнього бізнесу в Україні;
- проведено оцінку сучасного стану малого підприємництва в Україні;
- проаналізовано стану розвитку малого бізнесу в Миколаївській області;
- вдосконалено напрями покращення «Стратегії розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року»;
- запропоновано цільові орієнтири удосконалення державної політики розвитку підприємництва в умовах війни в Україні;
- розроблено шляхи удосконалення програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області.

Об'єктом дослідження є процес розвитку підприємницької діяльності в Миколаївській області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів розвитку підприємницької діяльності в Миколаївській області.

Методи дослідження. Проведене дослідження в роботі спирається на наукові концепції та теоретичні досягнення вітчизняних вчених. У роботі застосовано цілий ряд спеціальних методів, які дозволяють одержати кількісну оцінку окремих аспектів підприємницької діяльності в Миколаївській області: діалектичний метод пізнання – при визначенні сутності підприємництва та його роль в умовах глобалізації; економіко-логічні

методи пізнання – у процесі систематизації та узагальнення нормативно-правова база розвитку підприємництва в Україні, метод аналізу і синтезу, порівняння, моделювання – в процесі оцінки сучасного стану малого підприємництва в Україні; метод факторного аналізу – під час дослідження стану розвитку малого бізнесу в Миколаївській області.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних підходів та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо розвитку підприємницької діяльності в Миколаївській області. Так, у кваліфікаційній роботі:

удосконалено:

– напрями покращення «Стратегії розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року», які включають відновлення та полегшення процесу ведення бізнесу, інноваційний розвиток, розвиток людського капіталу та підприємництва, підвищення конкурентоспроможності та збільшення експорту, що дозволить створити сприятливі умови для відновлення підприємницької діяльності, стимулюючи розвиток економіки та залучення нових інвестицій;

набули подальшого розвитку:

– цільові орієнтири удосконалення державної політики розвитку підприємництва в умовах війни в Україні, які включають адаптацію регуляторного середовища до умов війни, мобілізацію фінансових ресурсів для підтримки бізнесу, впровадження інновацій, цифровізацію та енергетичну незалежність, розвиток людського капіталу в умовах криз, посилення експорту та інтеграція до міжнародних ринків, підтримка місцевих ініціатив та відновлення економічної активності, що сприятиме сталому розвитку малого та середнього бізнесу, створенню робочих місць, збільшенню бюджетних надходжень, покращенню бізнес-клімату, самореалізації різних груп населення, легалізації зайнятості, розширенню конкуренції та підвищенню ефективності підтримуючої інфраструктури.

– шляхи удосконалення програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області, що поєднують формування сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва, розширення доступу малого і середнього підприємництва до фінансування, спрощення податкового адміністрування для суб'єктів малого і середнього підприємництва, популяризація підприємницької культури та розвиток навичок підприємництва, сприяння розвитку експорту та інтернаціоналізації малого і середнього підприємництва, підвищення рівня конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу малого і середнього підприємництва, які дають змогу наблизити до відкритої економіки, покращення підприємницької ініціативи, ринкової конкуренції, залучення інвестицій та виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Практичне і загальнонаукове значення отриманих результатів. Основні результати наукового дослідження пропонується використати при удосконаленні організаційного та методичного забезпечення цільових орієнтирів удосконалення державної політики розвитку підприємництва в умовах війни в Україні. Найбільшу практичну цінність мають шляхи удосконалення програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області.

Особистий внесок здобувача. У магістерській роботі сформульовані та обґрунтовані наукові положення, розробки, висновки і рекомендації отримано самостійно на основі проведеного дослідження практичних аспектів розвитку підприємницької діяльності в Миколаївській області в умовах війни. Аналітична частина роботи виконана на основі обробки статистичних даних діяльності малого бізнесу в Миколаївській області.

Обсяг та структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота викладена на 91 сторінках та складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (42 найменування), 10 таблиць, 10 рисунків.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ І РОЛЬ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність підприємництва та його роль в умовах глобалізації

Підприємництво та підприємці, які його здійснюють, відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку більшості країн світу, зокрема й України. Світова економічна наука вже майже три століття досліджує сутність підприємництва та ключові характеристики підприємця. Водночас поняття "підприємництво", як і інші економічні категорії, постійно збагачується новими аспектами, що робить його системне вивчення актуальним.

Французький економіст Жан-Батист Сей (1767–1832) вважав, що підприємець діє на власний ризик і за власний рахунок з метою отримання прибутку, володіє необхідними знаннями та досвідом і вміє ефективно поєднувати фактори виробництва.

Англійський економіст Адам Сміт (1723–1790) розглядав підприємця як власника, який керується передусім власною зацікавленістю у збагаченні. У процесі досягнення цієї мети підприємець сприяє максимально ефективному задоволенню потреб суспільства, самостійно плануючи, організовуючи виробництво та розподіляючи отримані доходи.

Реалізація функцій підприємництва значною мірою залежить від господарсько-політичного середовища, яке визначає його види, мотивацію та можливості. За теорією Й. Шумпетера, основними функціями підприємця є створення нового продукту або покращення якості існуючого, освоєння нових ринків збуту, джерел сировини чи напівфабрикатів, впровадження нових методів виробництва та реорганізація виробничих процесів. На думку Шумпетера, підприємцем може виступати не лише власник капіталу, але й управляючий. Особливо чітко процес відокремлення власності від функцій управління, а отже й від підприємництва, простежується у великих акціонерних компаніях.

Ф. Хаєк пов'язував підприємництво з особистою свободою, яка дозволяє людині раціонально використовувати свої здібності, знання, інформацію та доходи. Підприємець прагне ефективно застосувати ці ресурси, орієнтуючись на ринкові умови, такі як перспективи інвестування, співвідношення попиту й пропозиції в окремих галузях, рівень цін тощо, щоб знайти найкращі способи задоволення власних і суспільних потреб.

За словами американського економіста Пола Самуельсона (1915), підприємництво невіддільне від новаторства, а підприємець – це людина сміливих рішень та оригінального мислення, яка здатна успішно реалізовувати нові ідеї.

Сучасне розуміння сутності підприємництва значною мірою висвітлюється в роботах теоретиків постіндустріального суспільства, яке, на їхню думку, має замінити сучасний капіталізм. Американський соціолог Вільям Ростоу (1916) наголошував, що ключовим фактором економічного зростання стане схильність людей до інновацій і вдосконалення матеріальних благ. Французький теоретик постіндустріального суспільства Раймон Арон (1905–1983) підкреслював, що характерне для такого суспільства раціоналізаторство буде нерозривно пов'язане з духом науковості, прогресу, ефективного управління, економічного розвитку та демократії.

Сутність підприємництва розкривається через його ключові функції, які визначають роль і значення цього виду діяльності в економіці. Враховуючи це, а також характеристику підприємництва І. Шумпетером та іншими економістами, можна виділити такі найважливіші функції підприємництва:

1. Ресурсна функція – забезпечення ефективного використання та комбінування різних виробничих ресурсів (капіталу, праці, природних ресурсів, інформації) для створення товарів і послуг.

2. Інноваційна функція – впровадження нових ідей, технологій, продуктів, процесів і підходів для підвищення конкурентоспроможності та задоволення потреб ринку.

3. Організаційна функція – планування, координація та управління всіма етапами виробничого процесу, а також ефективна побудова внутрішніх бізнес-процесів.

4. Соціальна функція – створення робочих місць, підвищення добробуту населення та сприяння соціально-економічному розвитку суспільства.

5. Економічна функція – отримання прибутку, стимулювання економічного зростання, формування ринкових відносин та оптимального розподілу ресурсів у суспільстві.

6. Ризикова функція – готовність підприємця брати на себе ризики, пов'язані з невизначеністю ринку, можливими збитками чи невдачами.

Таким чином, зміст підприємництва полягає в комплексному виконанні цих функцій, що забезпечує його важливу роль у розвитку економіки та суспільства.

Ці дані потребують уточнення, оскільки справжнє відчуття незалежності в підприємницькій діяльності можливе лише за умови успішного функціонування компанії та отримання стабільного прибутку.

З огляду на всебічний аналіз основних функцій підприємництва, можна сформулювати комплексне визначення його сучасної сутності.

Підприємництво – це самостійна організаційно-господарська діяльність інноваційного характеру, спрямована на використання різноманітних можливостей для створення нових товарів чи вдосконалення існуючих, відкриття нових джерел сировини, освоєння ринків збуту тощо, з метою отримання прибутку та досягнення власних цілей.

Термін "підприємництво" не слід плутати з поняттям "бізнес", яке має ширше значення і охоплює будь-яку діяльність, спрямовану на отримання доходу чи особистої вигоди, включно з неетичними чи незаконними діями.

Виходячи з цього, підприємець має володіти специфічними якостями, які відповідають його ключовим функціям:

1. Людський фактор. Сприймати людей як головне джерело підвищення ефективності підприємства та генерації нових ідей; сприяти формуванню

лідерів і новаторів, заохочувати обґрунтований ризик, розвивати економічне мислення, активно шукати нові можливості та проявляти ініціативу.

2. Лідерство та мотивація. Уміти об'єднувати людей для досягнення спільних цілей, надихати співробітників, враховувати їхні духовні та особистісні потреби; робити цінності компанії центральним елементом корпоративної культури, переконливо доносити свої ідеї до команди.

3. Професіоналізм та стратегічність. Бути компетентним у пошуку оптимальних шляхів розвитку бізнесу, підвищення його ефективності; зосереджуватися на якості й результативності, займатися систематичним плануванням, прагнути до глибокої інформованості та обґрунтовано ризикувати.

4. Рациональне управління ресурсами. Запроваджувати системи оплати праці, що сприяють економії ресурсів (матеріалів, енергії, палива), зменшують потребу в ручній праці; надавати підрозділам автономію, забезпечуючи баланс між децентралізацією і централізованим управлінням.

5. Суспільна відповідальність. Орієнтуватися на потреби споживачів, забезпечувати високу якість продукції та послуг у відповідності до законодавства; дотримуватися екологічних стандартів, сплачувати податки; гармонійно поєднувати інтереси індивідуума, колективу та суспільства; нести відповідальність за свої рішення і дії.

6. Особистісні якості. Діяти енергійно та цілеспрямовано, вірити в успіх, бути наполегливим і гнучким, розвивати творчий і організаторський потенціал.

Таким чином, підприємець повинен поєднувати інноваційність, професіоналізм, соціальну відповідальність та високу мотивацію для досягнення успіху.

Підприємницька діяльність – це діяльність індивіда, що базується на розвитку особистісних чинників, розширенні знань про свої можливості та спрямована на досягнення максимального результату в господарській сфері,

отримання економічної вигоди та, перш за все, привласнення додаткового продукту.

Підприємництвом не можна вважати виконання будь-якої роботи, якщо виконавець не володіє хоча б одним особистісним чинником і правом на свободу цієї діяльності.

До особистісних чинників підприємництва належать: особиста власність, фізичні та розумові здібності, знання і досвід, соціальне становище, права та інші характеристики.

На початковому етапі підприємницької діяльності необхідно вирішити кілька важливих завдань, кожне з яких має вплив на подальший успіх бізнесу:

1. Вибір сфери та масштабів діяльності. Це ключове завдання, яке визначає напрямок розвитку бізнесу. Важливо обрати галузь, яка відповідає інтересам, досвіду і знанням підприємця, а також має перспективи на ринку. Визначення масштабів діяльності (місцевий, національний чи міжнародний ринок) також допомагає сформулювати стратегію розвитку та орієнтуватися на конкретні потреби споживачів.

2. Вибір місця розташування підприємства, компанії. Місце розташування відіграє важливу роль у успіху підприємства, оскільки воно безпосередньо впливає на логістику, доступність до ресурсів, комунікацію з клієнтами і партнерами, а також на витрати на оренду чи придбання нерухомості. Вибір міста чи регіону також залежить від наявності кваліфікованої робочої сили, інфраструктури та рівня конкуренції в обраній галузі.

3. Вибір форм підприємницької діяльності та назви фірми. Підприємець повинен вибрати організаційно-правову форму бізнесу (індивідуальний підприємець, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство тощо), що визначить правовий статус компанії, її можливості щодо залучення інвестицій і рівень відповідальності за зобов'язання. Назва фірми також має велике значення для бренду, повинна бути легко запам'ятовуваною, відображати суть діяльності та створювати позитивне сприйняття на ринку.

4. Фінансування та інвестування. Пошук фінансування є важливим етапом, оскільки для запуску бізнесу необхідні кошти для закупівлі обладнання, оренди приміщень, маркетингу, найму працівників та інше. Підприємець може обрати різні джерела фінансування: власні кошти, кредити, інвестиції, залучення партнерів. Важливо оцінити фінансові можливості та ризики, щоб забезпечити стабільний старт і забезпечення ліквідності підприємства.

Кожне з цих завдань вимагає ретельного планування та стратегічного підходу, оскільки від їхнього вирішення залежить успіх і стабільність бізнесу в майбутньому.

Підприємництво є одним із ключових чинників соціально-економічного розвитку, і тому суспільство зацікавлене в його цивілізованій формі, яка повинна мати правову підтримку у таких основних напрямках: 1) забезпечення свободи підприємницької діяльності; 2) надання підприємцю статусу комерсанта; 3) створення сприятливих умов для заснування та реєстрації підприємства. При виборі форми підприємництва враховуються масштаб діяльності, форма відповідальності підприємця, можливість отримання кредитів, рівень оподаткування, потенційний обсяг реалізації продукції та інші фактори. Основними суб'єктами підприємництва є приватні особи, групи осіб (як у акціонерних компаніях і кооперативах), а також держава (через відповідні органи).

Невідповідність між численністю малих підприємств, кількістю працівників, що на них працюють, і відносно низьким рівнем валового доходу та внеску у виробництво товарів і послуг пояснюється такими факторами:

- нижчою продуктивністю праці на малих підприємствах порівняно з великими;
- неможливістю впроваджувати новітні досягнення науки і техніки;
- монополістичною політикою, що проявляється у завищених цінах на продукцію великих підприємств та занижених цінах на продукцію малих підприємств;

- вищими відсотковими ставками за кредити для малих підприємств;
- наявністю дискримінаційних умов у контрактних відносинах між малими підприємствами та великими компаніями;
- прагненням осіб без підприємницьких навичок створювати нові підприємства, а також відсутністю достатнього досвіду в управлінні у тих, хто має підприємницькі здібності.

Попри наявність негативних тенденцій, кількість малих підприємств у розвинутих і слаборозвинутих країнах постійно зростає. Наприклад, у Великобританії щотижня відкривається до 900 нових малих підприємств.

Особливий "ренесанс" малого бізнесу почався з розвитку науково-технічної революції (НТР), яка сприяє процесу спеціалізації, кооперації виробництва і формує високий попит на вузькоспеціалізовану продукцію, інтелектуальні товари, нові ідеї та "ноу-хау". Малі підприємства виконують важливу роль експериментаторів, реалізуючи інноваційні рішення. Тому не випадково широкого розвитку набули ризикові (або венчурні) підприємства, які займаються впровадженням нових ідей і проєктів, беручи на себе ризик нововведень. Так, кожна п'ята науково-технічна новинка, швидко впроваджена великими компаніями в розвинутих країнах, була запозичена у малих фірм і принесла значний комерційний ефект.

У Сполучених Штатах, незважаючи на те, що нові підприємства постійно з'являються, значна частина з них зазнає невдачі. Наприклад, з приблизно 600 000 нових підприємств, що створюються щороку, понад 400 000, як очікується, зазнають невдачі. Однак рівень банкрутства коливається з плином часу. В останні роки кількість банкрутств підприємств була нижчою порівняно з минулими піками, як-от під час фінансової кризи 2009 року. У 2023 році загальна кількість заяв про банкрутство підприємств у США становила близько 18 926 [42].

Це свідчить про те, що, незважаючи на виклики, з якими стикається малий бізнес, екосистема залишається динамічною, а нові фірми продовжують з'являтися навіть на тлі високого рівня банкрутств.

Останні дані щодо структури малого бізнесу в Україні показують певні зміни у співвідношенні форм власності. За останніми звітами, кількість малих підприємств з приватною формою власності зростає, проте частка малих підприємств з колективною власністю значно зменшилася. Зокрема, на 2023 рік, в Україні виявлено високий рівень бізнес-активності серед малих підприємств, що працюють переважно на основі приватної власності, хоча й колективна форма залишалася важливою у таких секторах, як сільське господарство та окремі промислові підприємства [42].

Щодо США, то малі фермерські господарства (більше 60%) зберігають свою самостійність, не наймаючи робочої сили, що свідчить про певні відмінності у характері малого бізнесу в різних країнах. В Україні, попри високий рівень закриття підприємств (більше 400 тис. на рік) [42], малий бізнес все ще залишається важливою частиною економіки, враховуючи значний внесок у виробництво та надання послуг, зокрема в промисловості, де малі підприємства виробляють більшу частину продукції.

Наведене вище визначення характеризує лише найважливіші ознаки малого підприємництва, його внутрішню сутність. Повніше або комплексно така сутність розкривається у виконуваних ним функціях, поєднанні позитивних та негативних сторін.

Позитивні риси малих підприємств включають такі аспекти:

1. Гнучкість і швидкість адаптації. Малі підприємства здатні швидко реагувати на зміни в ринкових умовах, адаптувати свої стратегії до нових вимог і попиту. Завдяки меншій бюрократії та швидкому ухваленню рішень вони можуть ефективно використовувати нові можливості.

2. Інноваційність. Малі підприємства часто є джерелом нових ідей, технологій і рішень, оскільки їх менший масштаб дозволяє експериментувати та впроваджувати інновації без великих фінансових ризиків.

3. Підвищена увага до клієнта. Через обмежений обсяг діяльності підприємства можуть зосередитись на індивідуальних потребах своїх клієнтів,

надаючи більш персоналізоване обслуговування, що створює лояльність споживачів.

4. Мінімізація витрат. Малі підприємства часто мають менші адміністративні витрати і можуть за рахунок цього надавати продукцію та послуги за конкурентними цінами.

5. Стимулювання місцевої економіки. Малі підприємства сприяють розвитку місцевих громад, створюючи робочі місця і підтримуючи місцеві постачання товарів і послуг.

6. Можливість індивідуальної самореалізації. Власники та працівники малих підприємств часто мають більше можливостей для реалізації своїх ідей та ініціатив, що сприяє підвищенню їх професійного розвитку.

Ці риси дозволяють малим підприємствам займати важливе місце в економіці, розвиваючи інновації та стимулюючи конкурентоспроможність на ринку.

Основними недоліками діяльності малих підприємств є:

1. Обмежені фінансові ресурси. Малі підприємства часто стикаються з проблемами в залученні капіталу, що обмежує їхні можливості для розширення, інвестування в нові технології та оновлення обладнання. Це також знижує їх здатність конкурувати з більшими компаніями, які мають доступ до більш дешевих джерел фінансування.

2. Низька продуктивність праці. Через обмеження в ресурсах та невеликий масштаб операцій малим підприємствам часто важко досягти високої продуктивності праці, порівняно з великими компаніями, де застосовуються автоматизовані процеси та масові виробничі лінії.

3. Високий рівень ризику. Малі підприємства більш вразливі до економічних коливань, змін в законодавстві, кризових ситуацій. Відсутність великих резервів робить їх нестійкими до зовнішніх шоків.

4. Обмежена здатність до інновацій. Хоча малі підприємства є джерелами інновацій, їх можливості для впровадження нових технологій

обмежені через недостатність ресурсів для досліджень та розробок. Також вони можуть не мати доступу до передових наукових розробок або технологій.

5. Слабка організаційна структура. У багатьох малих підприємствах відсутня чітка організаційна структура, що може призвести до проблем в управлінні, відсутності чітких ролей і відповідальностей, що негативно впливає на ефективність роботи.

6. Недостатня спеціалізація. Малі підприємства часто не можуть досягти високої спеціалізації, оскільки вони не мають ресурсів для зосередження на вузькому сегменті ринку або виведення спеціалізованої продукції.

7. Труднощі з доступом до ринків. Малі підприємства часто мають проблеми з виходом на нові ринки через високі витрати на маркетинг, недостатню розробленість каналів збуту або неможливість змагатися за крупні замовлення з великими підприємствами.

Ці фактори обмежують здатність малих підприємств до швидкого зростання і можуть створювати суттєві труднощі для їхнього довгострокового успіху.

Навіть порівняння позитивних і негативних аспектів діяльності малих підприємств, які є суперечливими в межах однієї системи, вказує на переважання позитивних характеристик. Це є аргументом на користь економічної доцільності розширення масштабів такої діяльності. Якщо розглядати суть малих підприємств через виконувані ними функції (новаторську, організаційну, господарську, соціальну та особисту), то роль таких підприємств виявляється двоякою. Наприклад, у виконанні новаторської функції (створення нових ідей, включаючи технічні, наукові, організаторські та управлінські рішення) їхній внесок дуже значний. Однак, в аспекті організаційної функції, пов'язаної з впровадженням нових форм організації виробництва чи управлінських методів, їхня роль залишається менш помітною.

Малі підприємства відіграють важливу роль у реалізації господарської функції підприємництва, що полягає в ефективному використанні трудових,

матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів. Вони також активно виконують соціальну функцію, виробляючи товари та послуги, необхідні для суспільства, а також забезпечують значну частину працевлаштування. Однак найбільшу роль малі підприємства відіграють у реалізації особистісної функції підприємництва, що полягає в самореалізації підприємця і отриманні ним задоволення від своєї діяльності, що робить ці підприємства важливими навіть у порівнянні з великими фірмами.

1.2. Нормативно-правова база розвитку підприємництва в Україні

Нормативно-правова база розвитку малого бізнесу в Україні є важливим інструментом забезпечення ефективної діяльності підприємств цього сектору. Вона охоплює законодавчі акти, нормативні документи, програми підтримки та міжнародні угоди. Основні компоненти представлені в табл. 1.1.

Державна політика підтримки малого бізнесу в Україні бере свій початок у 1991 році з ухвалення Закону України "Про підприємництво" та створення Державного комітету України зі сприяння малим підприємствам і підприємництву. Цей закон заклав основи для правового, економічного та соціального регулювання підприємницької діяльності, а також визначив механізми взаємодії між суб'єктами підприємництва та державою.

З метою ефективного впровадження політики підтримки малого бізнесу в 1993 році Кабінет Міністрів України затвердив першу Програму державної підтримки підприємництва, яка була спрямована на сприяння розвитку підприємницької ініціативи, створення сприятливих умов для функціонування малого бізнесу та стимулювання його зростання.

Ці заходи стали базисом для подальших ініціатив у сфері державної підтримки підприємництва та формування відповідного нормативно-правового поля.

У 1998 році зі створенням Державного комітету з питань підприємництва (Держпідприємництва, пізніше – Державний комітет з питань регуляторної політики та підприємництва) розпочався новий етап у формуванні державної політики підтримки малого бізнесу. Значущим кроком

у цьому напрямі стало підписання Президентом України Указу "Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності". Цей документ заклав підвалини єдиної регуляторної політики у сфері підприємництва.

Таблиця 1.1.

Інструменти нормативно-правової бази розвитку підприємництва в Україні

1. Основні закони	– Господарський кодекс України – регулює основи підприємницької діяльності, визначає правовий статус суб'єктів господарювання [1]; – Цивільний кодекс України – встановлює основні правила укладення договорів та захисту прав підприємців; – Закон України "Про підприємництво" – визначає загальні принципи здійснення підприємницької діяльності; – Закон України "Про державну підтримку малого і середнього підприємництва" – окреслює механізми стимулювання та підтримки малого бізнесу;
2. Податкове та фінансове регулювання	– Податковий кодекс України – встановлює спрощену систему оподаткування для суб'єктів малого підприємництва; – Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого бізнесу" – передбачає фінансові механізми підтримки, зокрема через державні гранти, пільгове кредитування та програми навчання [3];
3. Регулювання трудових відносин	– Кодекс законів про працю України – визначає правила найму, звільнення працівників, а також вимоги до умов праці; – Закон України "Про зайнятість населення" – підтримує створення робочих місць малими підприємствами;
4. Адміністративне спрощення	– Закон України "Про ліцензування видів господарської діяльності": встановлює скорочений перелік ліцензій для малого бізнесу; – Закон України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності": мінімізує бюрократичні перепони для реєстрації та початку діяльності;
5. Місцеве регулювання та міжнародна підтримка	– Місцеві органи влади часто розробляють регіональні програми розвитку малого бізнесу, що включають субсидії, навчання та консультування [6]; – Міжнародні програми підтримки малого бізнесу, такі як COSME, гранти ЄС, підтримка від міжнародних фінансових організацій [7];
6. Програми підтримки	– Національна програма розвитку малого і середнього підприємництва в Україні – спрямована на створення сприятливого бізнес-середовища; – Інструменти державно-приватного партнерства для інвестицій та фінансування.

На державному рівні було визнано необхідність мінімізувати втручання держави в бізнес-процеси, відмовитися від патерналістського підходу до малого підприємництва та створити сприятливе середовище для його розвитку. Основний акцент робився на подоланні адміністративних і бюрократичних бар'єрів, що дозволило значно полегшити умови для ведення підприємницької діяльності.

У період 1999–2001 років було прийнято майже 20 указів Президента України, спрямованих на розвиток підприємництва. Верховна Рада України ухвалила низку ключових законів, серед яких:

"Про ліцензування певних видів господарської діяльності" – визначав порядок ліцензування для спрощення доступу підприємців до певних видів діяльності;

"Про державну підтримку малого підприємництва" – встановлював правові та економічні засади державного сприяння розвитку малого бізнесу;

"Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні" – передбачав системний підхід до реалізації заходів підтримки підприємництва;

"Про захист економічної конкуренції" – запроваджував окремі положення, що передбачали пільги для малих та середніх підприємств у питаннях, пов'язаних із регулюванням конкуренції.

Ці законодавчі ініціативи сприяли створенню більш прозорого, сприятливого та врівноваженого середовища для малого бізнесу в Україні.

Щоб уникнути обмеження прав громадян на підприємницьку діяльність, Держпідприємство та його регіональні органи приділяли значну увагу аналізу доцільності втручання держави у відповідні сфери бізнесу. Особливо важливими були оцінка ефективності запропонованих рішень, адекватності методів їх реалізації, а також прогнозування можливих соціально-економічних наслідків.

У 2001 році, з метою залучення підприємців та громадських організацій до обговорення важливих регуляторних документів, Держпідприємство

ініціювало публічний розгляд 19 проектів нормативних актів, що впливали на інтереси бізнесу. В результаті громадських обговорень у двох випадках розробники вирішили відкликати проекти через їхню недоцільність. Це стало прикладом зваженого підходу до регулювання підприємницької діяльності, орієнтованого на інтереси підприємців та суспільства.

Завдяки впровадженню відповідної державної політики та активній участі громадськості, пов'язаної з малим бізнесом, останнім часом спостерігаються помітні покращення в удосконаленні нормативно-правового регулювання підприємництва. Це включає усунення правових і адміністративних бар'єрів, які перешкоджали розвитку малого підприємництва, та впровадження нових підходів до державного регулювання на місцевому рівні.

Значну увагу держава приділила подоланню перепон у сфері ліцензування. Прийнятий у 2000 році Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" став важливим етапом у впорядкуванні цього процесу. Закон встановив чіткі правила та процедури ліцензування на законодавчому рівні, спростив умови виходу підприємців на ринок та передбачив відповідальність усіх сторін, залучених до ліцензійних правовідносин, забезпечуючи прозорість і справедливість регулювання.

Значно зросла роль громадських організацій у розвитку малого бізнесу на регіональному рівні. За даними Держпідприємництва, в Україні функціонує близько 750 регіональних об'єднань підприємців, що активно сприяють розв'язанню місцевих питань підприємництва.

Водночас ефективність регуляторного середовища для підприємців залишається недостатньою через ряд проблем. Серед них – нестабільність законодавства, бюрократичні перепони у прийнятті рішень як на місцевому, так і на центральному рівнях, невизначеність ролей і обов'язків держави та підприємців, а також суперечливість і недосконалість нормативно-правових актів, які часто видаються різними відомствами без узгодження між собою. Ці

чинники ускладнюють діяльність суб'єктів господарювання та знижують ефективність бізнес-середовища.

Закон України "Про державну підтримку малого підприємництва" визначає ключові макроекономічні цілі цієї політики, спрямовані на стимулювання економічного розвитку. Основними завданнями державної підтримки малого підприємництва є:

- створення передумов для позитивних структурних змін в економіці країни;
- сприяння формуванню та розвитку малого бізнесу, його становленню як важливого чинника подолання економічних кризових явищ і забезпечення стійкого соціально-економічного зростання;
- підтримка вітчизняного виробництва, що сприяє розвитку національної економіки;
- формування умов для зайнятості населення, зниження рівня безробіття та створення нових робочих місць.

Цей закон забезпечує основи для розвитку малого підприємництва, враховуючи його важливу роль у подоланні економічних викликів і підтримці соціальної стабільності.

Закон визначає такі основні напрями державної підтримки малого підприємництва в Україні:

1. Розвиток інфраструктури підтримки малого бізнесу, включаючи організацію державних програм із підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для малих підприємств.
2. Запровадження системи пільг, що сприяють полегшенню умов ведення бізнесу для суб'єктів малого підприємництва.
3. Введення спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, яка зменшує адміністративне навантаження на підприємців.
4. Надання фінансово-кредитної підтримки, спрямованої на стимулювання розвитку малих підприємств і створення сприятливих умов для їх фінансування.

5. Залучення малих підприємств до виконання науково-технічних, соціально-економічних програм та участі у поставках продукції, послуг і виконанні робіт для державних і регіональних потреб.

Ці напрями спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва та його інтеграцію в економічну систему України.

Фінансування державної політики підтримки малого підприємництва здійснюється через систему спеціалізованих фондів на різних рівнях:

- на загальнодержавному рівні функціонує український фонд підтримки підприємництва;
- на регіональному рівні діють регіональні фонди підтримки підприємництва;
- на місцевому рівні працюють місцеві фонди підтримки підприємництва.

Джерелами формування коштів цих фондів є:

- бюджетні асигнування;
- надходження від приватизації державного майна та відчуження комунальної власності;
- добровільні внески фізичних і юридичних осіб, зокрема іноземних;
- інші законні надходження.

Така структура забезпечує багаторівневу підтримку малого бізнесу, спрямовану на його розвиток та стабільність.

На основі вищезгаданого закону була розроблена Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, яка ставить перед собою конкретні завдання. Головні з них включають:

- формування державної системи для підтримки розвитку малого підприємництва;
- створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу на регіональному рівні;
- підтримка створення нових робочих місць малими підприємствами;

- стимулювання ділової активності, інвестицій та розвитку конкуренції на ринку товарів та послуг;
- залучення до підприємницької діяльності різних соціальних груп, таких як жінки, молодь та пенсіонери;
- активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого бізнесу, пошук нових форм фінансування;
- розвиток регіональної інфраструктури для підтримки малого підприємництва;
- створення умов для розвитку малого підприємництва в виробничому секторі, зокрема через реструктуризацію підприємств.

Ці завдання покликані сприяти зміцненню малого підприємництва та його активному внеску в економічний розвиток країни.

Очікуваними результатами виконання Програми є активізація розвитку малого бізнесу, повніше використання його потенціалу, перетворення його на ефективний інструмент вирішення економічних і соціальних завдань, сприяння структурним змінам в економіці. Також передбачається стабільне зростання числа малих підприємств, зменшення обсягу "тіньового" обороту в цій сфері, збільшення внеску малого підприємництва у національну економіку, зміцнення економічної бази регіонів, позитивний вплив на розв'язання проблем безробіття, а також насичення внутрішнього ринку товарами і послугами.

Ця нормативно-правова база дозволяє забезпечувати умови для функціонування малого бізнесу, стимулювати його розвиток та інтеграцію в загальнонаціональну економіку. Щоб забезпечити актуальність даних, варто стежити за оновленнями законодавства та програм підтримки.

1.3. Проблеми на шляху становлення малого та середнього бізнесу в Україні

Проблеми, що перешкоджають становленню малого та середнього бізнесу (МСБ) в Україні, які охоплюють декілька ключових аспектів представлені на рис. 1.1.

Нестабільне правове середовище є однією з ключових перешкод для розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Часті зміни законодавства створюють складнощі для підприємців, адже кожна така зміна вимагає часу на адаптацію, перегляд внутрішніх процесів та додаткові витрати. Особливо це стосується податкових норм, трудового законодавства та регуляторних вимог, які можуть суттєво впливати на бізнес-операції.

Крім того, правове середовище часто характеризується недостатньою прозорістю. Це проявляється у складності трактування законів, що призводить до неоднозначності у їх застосуванні на практиці. Підприємці нерідко стикаються з ситуаціями, коли різні державні органи можуть по-різному інтерпретувати одні й ті самі положення. Така ситуація сприяє корупційним ризикам і додатково підвищує недовіру до регуляторної системи.

Відсутність ефективних механізмів захисту прав підприємців також є значною проблемою. Судова система в Україні не завжди забезпечує швидке та справедливе вирішення бізнес-конфліктів, а судові процеси часто є тривалими, дорогими і непередбачуваними. Це обмежує можливості підприємців відстоювати свої інтереси, особливо у відносинах із великими компаніями чи державними органами.

Усе це ускладнює довгострокове планування бізнесу, змушує підприємців працювати в умовах постійного ризику та обмежує інвестиційну привабливість малого та середнього бізнесу в Україні. Для вирішення цієї проблеми необхідно вдосконалювати законодавчу базу, забезпечувати стабільність норм і створювати прозорі механізми їх реалізації.

Рис. 1.1. Проблеми на шляху становлення малого та середнього бізнесу в Україні

Примітка: Роблено автором на основі [8, 9, 32]

Високий рівень бюрократії є суттєвою перешкодою для розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Однією з найбільших проблем є надмірні адміністративні бар'єри, які супроводжують підприємця на кожному етапі діяльності. Наприклад, процедури реєстрації бізнесу часто залишаються складними і часозатратними, незважаючи на впровадження окремих реформ. Для отримання дозволів чи ліцензій підприємцям необхідно долати багатоступеневі процеси, що вимагають подання великої кількості документів, часто без зрозумілого обґрунтування необхідності деяких із них. Ці затримки створюють значні фінансові витрати та знижують мотивацію до започаткування власної справи.

Ще однією проблемою є неоптимізована система перевірок контролюючими органами. Підприємці регулярно стикаються з безпідставними чи надмірно частими перевірками, які не лише відволікають від основної діяльності, а й створюють додаткові витрати. Такі перевірки часто супроводжуються непрозорістю вимог, а іноді – й корупційними ризиками. Неврегульованість у підходах до контролюючої діяльності формує у підприємців почуття невпевненості та страх перед адміністративними санкціями.

Загалом, високий рівень бюрократії стримує підприємницьку ініціативу, адже підприємці змушені витратити значний час і ресурси не на розвиток власної справи, а на подолання адміністративних перешкод. Для поліпшення ситуації необхідно спростити дозвільні процедури, скоротити кількість перевірок до обґрунтованого мінімуму та запровадити чіткі й прозорі механізми адміністративного регулювання.

Недостатній доступ до фінансування є однією з головних перепон для розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Основною проблемою є високі кредитні ставки, які роблять банківські позики малодоступними для більшості підприємців. В умовах нестабільної економіки кредитори встановлюють високі вимоги до позичальників, включаючи забезпечення позики значним заставним майном та високі показники платоспроможності, що не відповідає реаліям

більшості підприємців. Такі умови створюють значні труднощі для нових бізнесів, які не мають достатнього обігу чи активів для виконання цих вимог.

Державні програми фінансової підтримки залишаються обмеженими як у кількості, так і в доступності. Існуючі програми часто зосереджені на вузькому колі галузей або підприємств, залишаючи багато секторів поза увагою. Крім того, механізми надання фінансової допомоги є непрозорими та бюрократичними, що обмежує кількість підприємців, які можуть скористатися такими можливостями.

Ще однією проблемою є недостатній розвиток альтернативних джерел фінансування. Інструменти венчурного інвестування, які могли б стати джерелом фінансування для інноваційних бізнесів, є малопоширеними. Венчурні фонди в Україні працюють у дуже вузькому сегменті ринку, часто зосереджуючись лише на високотехнологічних чи ІТ-проектах. Інші сфери бізнесу залишаються без доступу до таких ресурсів.

Грантові програми, які могли б стати ефективним механізмом фінансової підтримки для підприємців, також перебувають на недостатньо розвиненому рівні. Їхня кількість є обмеженою, а доступ до них ускладнений через високі вимоги до документації, критерії відбору та конкуренцію серед заявників.

Недостатній доступ до фінансування значно обмежує можливості для розвитку підприємництва, уповільнює впровадження інновацій, модернізацію виробничих потужностей та вихід на нові ринки. Для вирішення цієї проблеми потрібні комплексні заходи, зокрема зниження кредитних ставок, розширення програм державної підтримки, розвиток венчурного капіталу, створення ефективних грантових інструментів та запровадження альтернативних механізмів фінансування, таких як краудфандинг чи пільгові кредити.

Високе податкове навантаження є однією з ключових проблем для малого та середнього бізнесу в Україні, яка значно впливає на їхню здатність розвиватися та конкурувати. Попри існування спрощеної системи оподаткування, що була запроваджена для зменшення фінансового навантаження на малі підприємства, податковий тиск залишається відчутним,

особливо для середнього бізнесу, який часто не може скористатися спрощеними режимами. Нерідко податкові ставки, разом із іншими обов'язковими платежами, суттєво зменшують прибутковість підприємств, що змушує їх обмежувати інвестиції в розвиток чи навіть скорочувати свою діяльність.

Ще однією значною проблемою є складність податкового адміністрування. Навіть за умов спрощеного оподаткування, підприємці стикаються з численними звітами, складними формами та бюрократичними процедурами, які потребують додаткового часу та ресурсів. Для середніх підприємств, які підпадають під загальну систему оподаткування, ситуація ще складніша через необхідність залучення кваліфікованих бухгалтерів і податкових консультантів, що збільшує витрати.

Проблему посилює і непрозорість податкових перевірок. У багатьох випадках контрольні органи висувають надмірні або не зовсім обґрунтовані вимоги, що створює умови для корупції. Підприємці часто змушені сплачувати неофіційні платежі, аби уникнути штрафів або інших ускладнень, навіть якщо вони діють у межах закону. Такі практики формують атмосферу недовіри до податкових органів і підвищують витрати бізнесу.

Для багатьох підприємств, особливо тих, що працюють у конкурентних галузях із низькою маржею, високе податкове навантаження є критичним бар'єром. Це спонукає деякі бізнеси переходити в "тіньову" економіку або шукати способи мінімізувати податкові зобов'язання, що, у свою чергу, погіршує фінансову базу держави.

Рішення цієї проблеми вимагає комплексного підходу. Потрібне зниження податкових ставок, особливо для середнього бізнесу, спрощення системи податкового адміністрування, цифровізація процесів, що зменшить корупційні ризики, а також підвищення прозорості роботи податкових органів. Запровадження чітких і зрозумілих правил допоможе знизити фінансовий і адміністративний тиск на підприємства та створить умови для їхнього сталого розвитку.

Відсутність розвинутої інфраструктури підтримки бізнесу є однією з найважливіших проблем, що стримує розвиток малого та середнього бізнесу в Україні. Така інфраструктура включає бізнес-інкубатори, технопарки, консультаційні центри, коворкінг-простори та інші структури, які забезпечують підприємців ресурсами, знаннями та інструментами для ефективного ведення діяльності. Однак їхня кількість і якість в Україні залишаються недостатніми.

Бізнес-інкубатори та технопарки, які в розвинених країнах сприяють інноваціям і розвитку стартапів, в Україні функціонують обмежено. Відсутність таких центрів у багатьох регіонах не дозволяє підприємцям отримувати необхідну підтримку, зокрема в доступі до приміщень, обладнання, консалтингових послуг або менторської допомоги. Особливо гостро це відчувається у віддалених регіонах, де доступ до ресурсів ще більш ускладнений.

Також слабким залишається рівень державної підтримки в навчанні та перепідготовці підприємців. Багато підприємців не мають доступу до сучасних освітніх програм, які могли б покращити їхні навички управління бізнесом, фінансового планування чи маркетингу. Хоча існують деякі ініціативи з боку громадських організацій або міжнародних донорів, вони охоплюють лише частину підприємців, а системний підхід з боку держави відсутній.

Крім цього, консультаційні центри, які могли б надавати інформаційну, юридичну та організаційну допомогу, часто не мають достатнього фінансування або кваліфікованого персоналу. Це ускладнює для підприємців отримання практичних рекомендацій щодо ведення бізнесу, а також розуміння змін у законодавстві чи нових ринкових можливостей.

Нестача коворкінг-просторів і мережевих платформ також створює проблеми для підприємців, які потребують місця для роботи або платформи для обміну досвідом та співпраці з іншими підприємцями. Це обмежує їхню можливість інтегруватися в сучасну економіку та вийти на нові ринки.

Для вирішення цієї проблеми потрібна комплексна державна політика, яка передбачала б розвиток і фінансування інфраструктури підтримки бізнесу. Це може включати створення нових бізнес-інкубаторів, державні гранти для

підтримки технопарків, стимулювання співпраці між бізнесом та освітніми установами, а також організацію освітніх програм для підприємців. Розширення доступу до таких послуг сприятиме активізації бізнес-діяльності та розвитку інновацій в Україні.

Економічні виклики є суттєвим бар'єром для розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Постійні економічні кризи, які супроводжуються різкими змінами макроекономічних показників, створюють нестабільність, що ускладнює довгострокове планування та функціонування підприємств. Висока інфляція знецінює грошові потоки компаній, підвищує витрати на матеріали, сировину, енергоносії, а також зменшує доступність кредитних ресурсів через зростання відсоткових ставок.

Крім того, зниження купівельної спроможності населення значно впливає на попит на внутрішньому ринку. Українські підприємці змушені адаптуватися до скорочення продажів, що призводить до зменшення обсягів виробництва та скорочення робочих місць. Особливо страждають підприємства, орієнтовані на виробництво споживчих товарів і послуг, які залежать від внутрішнього споживача.

Ризики, пов'язані з валютними коливаннями, також мають значний вплив на МСБ, особливо на ті компанії, які імпортують сировину або обладнання. Девальвація гривні збільшує витрати таких підприємств і знижує їхню конкурентоспроможність. Водночас складнощі з доступом до експортних ринків через геополітичну ситуацію ще більше ускладнюють економічне становище підприємців.

Висока вартість енергоносіїв та непередбачуваність тарифів також є значним викликом. В умовах енергетичної кризи малий і середній бізнес змушені шукати додаткові кошти для підтримки операційної діяльності, що часто призводить до скорочення прибутковості або навіть припинення діяльності.

Для подолання цих економічних викликів необхідна підтримка на рівні держави, зокрема стабілізація макроекономічних показників, зниження інфляції, стимулювання внутрішнього попиту та створення умов для експорту.

Запровадження антикризових програм для бізнесу, таких як субсидії, пільгові кредити та гранти, також може допомогти підприємцям зберегти та розвивати свої бізнеси навіть у складних умовах.

Корупція є однією з найгостріших проблем, що перешкоджає розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Вона створює нерівні умови для ведення бізнесу, сприяє монополізації ринків і ставить підприємців у залежність від неформальних домовленостей з представниками державних органів.

Одним із ключових аспектів цієї проблеми є корупційні ризики в процесі отримання адміністративних послуг. Підприємцям часто доводиться стикатися з непрозорими процедурами, що відкриває можливості для вимагання хабарів. Наприклад, отримання дозволів на будівництво, ліцензій або доступу до публічних закупівель часто супроводжується неофіційними платежами, які значно підвищують вартість ведення бізнесу.

Також корупція проявляється у взаємодії з контролюючими органами. Перевірки, які повинні забезпечувати дотримання законодавства, нерідко стають засобом тиску на бізнес із метою отримання неправомірної вигоди. Це особливо помітно в регіонах, де контрольні функції часто централізовані в руках однієї або кількох груп впливу.

Наслідки корупції відчуваються на багатьох рівнях. Вона перешкоджає залученню інвестицій, адже потенційні інвестори розглядають такі умови як надмірно ризикові. Корупція також підриває довіру підприємців до держави та створює негативний імідж України на міжнародній арені.

Для вирішення цієї проблеми потрібні системні зміни. Необхідно забезпечити прозорість адміністративних процедур, запровадити цифрові сервіси для взаємодії бізнесу з державою, а також посилити відповідальність чиновників за корупційні дії. Крім того, важливу роль відіграє активізація антикорупційних ініціатив, спрямованих на інформування підприємців про їхні права та механізми захисту від неправомірних дій.

Однією з найбільших проблем, з якими стикається малий та середній бізнес в Україні, є *недостатня підтримка інновацій*. Брак ресурсів і можливостей для

впровадження новітніх технологій і розробок є серйозним обмеженням для розвитку бізнесу в багатьох галузях. Малий бізнес, як правило, має обмежений доступ до фінансування, що заважає інвестувати в дослідження і розробки (R&D), а також у придбання новітнього обладнання чи програмного забезпечення, необхідного для оптимізації виробничих процесів.

Одним з аспектів цієї проблеми є недостатнє стимулювання розвитку інноваційних проектів, особливо орієнтованих на експорт. Українські підприємства часто не мають достатньо ресурсів для адаптації своїх продуктів до вимог міжнародних ринків, що перешкоджає розвитку експортного потенціалу. Відсутність спеціалізованих державних програм підтримки інноваційних бізнес-проектів, таких як венчурне фінансування для стартапів, знижує інтерес до інноваційних розробок серед підприємців.

Іншою проблемою є брак ефективних механізмів для співпраці між бізнесом і науковими установами, що також ускладнює впровадження інновацій у бізнес-практики. Проблема виникає через недостатній розвиток інфраструктури для комерціалізації наукових досягнень, таких як бізнес-інкубатори, технопарки та інші платформи для трансферу технологій.

У результаті цього, навіть якщо підприємства в Україні мають потенціал для розвитку новітніх технологій, вони стикаються з серйозними бар'єрами на шляху до інновацій. Це негативно позначається на конкурентоспроможності бізнесу як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Соціальні виклики, з якими стикається малий та середній бізнес в Україні, є не менш важливими, ніж економічні та правові. Однією з головних проблем є низька довіра до органів влади. Підприємці часто стикаються з бюрократичними бар'єрами, корупцією та недостатньою прозорістю з боку державних установ, що створює атмосферу недовіри. Це, в свою чергу, призводить до того, що підприємці не можуть ефективно планувати свою діяльність або отримати необхідну підтримку від держави, що також погіршує інвестиційний клімат і стримує розвиток бізнесу. Лише 30% підприємців в Україні заявляють, що їхня діяльність не стикається з проблемами через адміністративні бар'єри або

корупцію, що свідчить про серйозні недоліки в системі державної підтримки бізнесу.

Крім того, низький рівень підприємницької культури є ще однією значущою проблемою. В Україні не вистачає освіти, яка б мотивувала молодь до підприємництва та надавала практичні навички ведення бізнесу. Це особливо помітно серед соціальних груп, таких як молодь, жінки та особи з інвалідністю. Для цих груп доступ до бізнес-ресурсів, навчання та менторства залишається обмеженим, що знижує їх мотивацію до започаткування власного бізнесу. Згідно з дослідженнями, жінки і люди з обмеженими можливостями часто стикаються з додатковими труднощами, такими як стереотипи, обмежений доступ до фінансування і відсутність підтримки з боку держави та приватного сектору.

Це також сприяє утриманню значної частини населення від активної участі у підприємницькій діяльності. Лише близько 8% молоді активно займаються підприємництвом, що є одним з найнижчих показників у Європі. Рішення цієї проблеми потребує не тільки політичних та економічних змін, але й культурної трансформації, зокрема через інклюзивні програми освіти, тренінги та підтримку підприємців з боку держави та громадських організацій.

Війна та кризові ситуації мають серйозний вплив на розвиток малого та середнього бізнесу, створюючи додаткові труднощі, які значно ускладнюють підприємницьку діяльність. Однією з головних проблем є руйнування інфраструктури, яке спостерігається в результаті бойових дій. Це не лише призводить до фізичної загибелі підприємств, а й до знищення транспортних шляхів, складів, комунікаційних мереж і навіть електричних систем, що робить нормальне функціонування бізнесу майже неможливим у багатьох регіонах. Це, своєю чергою, веде до втрати економічної активності в постраждалих областях та зменшення виробничих потужностей.

Ще однією серйозною проблемою є зниження інвестиційної привабливості. Підприємці, особливо міжнародні інвестори, втрачають зацікавленість у веденні бізнесу в Україні через політичну та економічну нестабільність. Це обмежує потік інвестицій, що вкрай важливо для розвитку

малих та середніх підприємств. За даними різних досліджень, війна суттєво скоротила доступ до фінансування, а іноземні інвестори, які раніше розглядали Україну як перспективний ринок, тепер змушені переглядати свої плани через невизначеність і ризики.

Однією з критичних проблем є релокація підприємств, що призводить до втрати робочих місць та зниження виробничої діяльності в регіонах, які стали менш безпечними. Переміщення підприємств в більш безпечні зони створює додаткові труднощі, такі як необхідність адаптації до нових ринкових умов, встановлення нових логістичних ланцюгів і пошук кваліфікованих кадрів у нових місцях.

Міграція також має серйозний вплив на підприємницьку діяльність. Кваліфіковані кадри, особливо в таких сферах, як ІТ, виробництво та медицина, залишають країну через війну та нестабільність. Це створює дефіцит робочої сили та ускладнює відновлення бізнесу в країні, оскільки необхідно знаходити нових працівників або адаптувати бізнес до умов, коли кадри менш кваліфіковані.

Всі ці фактори суттєво знижують стабільність та конкурентоспроможність українського бізнесу на міжнародній арені, що ускладнює подальший розвиток малого та середнього бізнесу в Україні.

Шляхи вирішення цих проблем включають спрощення процедур для бізнесу, зменшення податкового навантаження, покращення доступу до фінансування, боротьбу з корупцією та розвиток підтримуючої інфраструктури. Це також потребує залучення до цих процесів недержавних організацій і міжнародних партнерів.

Висновок до першого розділу

Підприємництво є ключовим елементом економічного розвитку, особливо в умовах глобалізації, оскільки сприяє зростанню інновацій, створенню робочих місць та підвищенню конкуренції на міжнародному ринку. В умовах глобалізації підприємці мають можливість виходити на нові ринки, адаптуватися до змін

технологій та змінювати стратегії розвитку з урахуванням глобальних тенденцій. Це дозволяє їм не тільки посилювати свою конкурентоспроможність, але й сприяти розвитку економік своїх країн через зростання інвестицій та покращення соціальних умов. Однак, у той же час, глобалізація створює нові виклики, такі як необхідність адаптації до міжнародних стандартів, управління ризиками та забезпечення сталого розвитку в умовах економічної нестабільності.

Нормативно-правова база розвитку підприємництва в Україні є основою для створення стабільних умов для бізнесу. Вона включає закони, постанови та інші регуляторні акти, які визначають правила ведення підприємницької діяльності, захист прав підприємців та підтримку розвитку малого і середнього бізнесу. Проте, існуючи численні нормативно-правові акти, проблеми, такі як часті зміни законодавства, недостатня прозорість у застосуванні норм і бюрократичні бар'єри, ще залишаються значними викликами для підприємців. Незважаючи на певні кроки щодо спрощення процедур, потреба в удосконаленні нормативно-правової бази та забезпеченні її стабільності залишається важливим аспектом для сталого розвитку підприємництва в Україні.

Становлення малого та середнього бізнесу в Україні стикається з численними проблемами, які значно гальмують його розвиток. Серед основних викликів – нестабільне правове середовище, високий рівень бюрократії, недостатній доступ до фінансування та високі податки, що ускладнюють ведення бізнесу. Додатково, відсутність розвиненої інфраструктури підтримки підприємництва, економічні труднощі, корупція та недостатня підтримка інновацій також створюють серйозні бар'єри для підприємців. Ці проблеми потребують комплексного вирішення, включаючи удосконалення законодавчої бази, спрощення процедур та зменшення податкового навантаження для малого та середнього бізнесу.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ Й РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Оцінка сучасного стану малого підприємництва в Україні

Мале та середнє підприємництво (МСП) в Україні тривалий час розвивається за умов складної соціально-економічної ситуації. У 2014 році країна пережила чергову економічну кризу, яка стала третьою за час незалежності. Ця криза була викликана геополітичним конфліктом, зокрема тимчасовою окупацією частини території України через збройну агресію Російської Федерації. Наслідки включали руйнування виробничої та транспортної інфраструктури, розрив міжгалузевих і логістичних зв'язків, ускладнення міжнародних економічних відносин, обмеження доступу до енергетичних ресурсів (зокрема вугілля), зростання інвестиційних ризиків і песимістичні настрої серед населення. Додатково ситуацію ускладнили накопичені системні диспропорції в економіці, які спричинили девальвацію гривні та зростання інфляції.

Основні наслідки кризи для МСП включають:

1. Пошкодження та знищення виробничих потужностей і транспортних шляхів значно ускладнили логістичні процеси, порушили міжгалузеві зв'язки та знизили ефективність внутрішнього ринку.
2. Недоступність важливих енергетичних ресурсів, зокрема вугілля з Донбасу, зумовила значні перебої у виробництві, що відчутно вдарило по енергозалежних галузях, у тому числі по підприємствах малого бізнесу.
3. Військові дії, економічна нестабільність і зниження доходів населення значно обмежили купівельну спроможність, що безпосередньо вплинуло на ринок товарів і послуг, де працюють малі підприємства.
4. Геополітичні ризики викликали втрату довіри до українського ринку з боку іноземних інвесторів, що обмежило доступ до капіталу для розвитку малого бізнесу.

5. Девальвація гривні, інфляція та високі відсоткові ставки за кредитами створили несприятливі умови для доступу МСП до фінансових ресурсів. Водночас обмеженість державної підтримки ще більше ускладнила виживання бізнесу.

6. Розрив традиційних експортних зв'язків і ускладнення доступу до зовнішніх ринків призвели до скорочення доходів малих підприємств, орієнтованих на експорт.

Як зазначив Сергійчук С.І.: «Вплив широкомасштабного вторгнення на український бізнес поглибив і загострив існуючі проблеми, а також створив низку безпрецедентних викликів: руйнування інфраструктури (мостів, доріг, складів, виробничих потужностей та інших об'єктів критичної інфраструктури), що ускладнює логістику бізнесу та розриває ланцюги постачань; мільйони українців були змушені покинути свої домівки та шукати прихистку в більш безпечних регіонах країни або за кордоном, що призвело до дефіциту робочої сили в деяких галузях, а також до зростання соціальних та економічних проблем; значне скорочення споживчого та інвестиційного попиту, що негативно вплинуло на доходи та рентабельність багатьох підприємств; перебої в постачанні, руйнування виробничих потужностей та інфляційний тиск призвели до значного зростання цін на товари та послуги, що негативно впливає на бюджети підприємств та домогосподарств; ускладнення доступу до кредитів та інвестицій для багатьох українських підприємств, що обмежує їхні можливості для відновлення та розвитку; деякі галузі та підприємства втрачають свою актуальність, тоді як інші, навпаки, стають більш затребуваними. Все це потребує від бізнесу швидкої адаптації та переорієнтації» [33].

Крім зовнішніх викликів, МСП зіткнулося з внутрішніми структурними проблемами, такими як високий рівень бюрократії, складнощі в реєстрації бізнесу, обтяжливе податкове навантаження, а також недостатній рівень державної підтримки, що лише посилює кризові явища в секторі. Усе це значно стримувало розвиток підприємництва та його внесок в економічне зростання країни.

В Стратегії розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року та операційний план заходів на 2024-2027 роки представлені наступні ключові виклики для МСП на рис. 2.1 [5].

Рис. 2.1. Ключові виклики для малого та середнього підприємництва в Україні

Після значного спаду валового внутрішнього продукту у 2022–2023 роках (зниження на 6,6% та 9,8% відповідно) і різкого зростання споживчих цін (на 24,9% та 43,3% відповідно), у 2024 році почали проявлятися перші ознаки економічного відновлення. За даними Державної служби статистики, ВВП зріс на 2,3%, обсяг капітальних інвестицій збільшився на 18%, а прямі іноземні інвестиції зросли на 4,2% порівняно з кінцем 2023 року. Темпи зростання споживчих цін суттєво уповільнилися до 12,4%. Проте економіка України залишається вразливою через постійний вплив військового конфлікту, тимчасову втрату територій, економічні санкції та політичні обмеження. Рівень безробіття серед населення віком 15–70 років, який зріс у 2023 році, залишався високим і в 2024 році, становлячи 9,3%. Експорт товарів та послуг демонстрував негативну динаміку – у 2023 році скорочення склало 4% порівняно з попереднім роком (за методологією платіжного балансу).

Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" визначає основні правові та економічні принципи державної політики, спрямованої на підтримку та розвиток цього сектору. Цим же законом внесено зміни до Господарського кодексу України, відповідно до

яких підприємства класифікуються за розміром на мікропідприємства, малі, середні та великі підприємства на основі двох критеріїв: кількості працівників і річного доходу. Ця класифікація частково відповідає європейському законодавству, зокрема Регламенту ЄС № 70/2001, однак не враховує третього критерію – балансу. Значна девальвація гривні суттєво вплинула на структуру розподілу підприємств у цих категоріях.

Також у Законі України "Про державну допомогу суб'єктам господарювання" уточнено критерії, які відповідають визначенням Господарського кодексу України (згідно з частиною третьою статті 55). Це сприяє гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами.

В Україні підприємства можуть використовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, що є важливим механізмом стимулювання малого бізнесу. Ця система, запроваджена в 1998 році, спрямована на підтримку малого підприємництва та зменшення неформальної зайнятості. Згідно з Податковим кодексом України, підприємства або фізичні особи-підприємці (ФОП) мають можливість сплачувати єдиний податок, який замінює кілька інших податків і зборів. Вони також користуються спрощеними процедурами обліку та звітування, що значно знижує адміністративний тягар для малого бізнесу.

Єдиний податок сплачується за встановленими правилами залежно від обраної групи платника податків (наразі їх чотири). За найманих працівників роботодавці зобов'язані сплачувати податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) і єдиний соціальний внесок (ЄСВ), який нараховується на заробітну плату в розмірі 22% бази оподаткування. Ця система залишається актуальною для підтримки малого підприємництва, хоча зміни в економічній ситуації та податковому законодавстві можуть впливати на її ефективність. Наприклад, у 2023 році мінімальна заробітна плата була встановлена на рівні 6700 гривень, що відображається на сумі ЄСВ.

Спрощена система є вагомим інструментом розвитку підприємництва, але потребує адаптації до сучасних викликів, таких як цифровізація обліку, зміни в регуляторному полі та підтримка підприємств під час кризових ситуацій.

Згідно з останніми статистичними даними (табл. 2.1), у 2021 році в Україні нараховувалося 423 суб'єкти великого підприємництва, що становило лише 0,02% від загальної кількості суб'єктів господарювання. Решту складала малі та середні підприємства. Серед них виділялися 15 510 суб'єктів середнього підприємництва та близько 1,96 млн суб'єктів малого підприємництва, зокрема 327 814 малих підприємств і 1,6 млн фізичних осіб-підприємців.

Економічна ситуація, особливо значна девальвація гривні у 2022-2023 роках, спричинила суттєві зміни в структурі підприємств за розміром доходу. Частина компаній, які раніше класифікувалися як великі, мали річний дохід, що не перевищував 50 млн євро, і перейшли до категорії середнього бізнесу. Це відобразилося у статистичних даних, де їхні доходи були зараховані до середнього підприємництва.

У 2021 році спостерігалось скорочення кількості суб'єктів великого та середнього підприємництва на 15% і 7% відповідно порівняно з 2020 роком. Це явище можна пояснити переходом підприємств до інших категорій через зниження попиту та проблеми з ліквідністю. У 2020-2021 роках понад 2 тисячі підприємств заявили про банкрутство та розпочали процес ліквідації (за даними бази Вищого господарського суду України). Водночас відзначено зростання кількості суб'єктів мікропідприємництва, значна частина яких створена або відновила діяльність завдяки особам, які втратили роботу чи були змушені переміститися з територій, охоплених антитерористичною операцією.

У 2021 році обсяг реалізованої продукції (товарів та послуг) малим і середнім підприємством зріс на 28,9 відсотка, що було зумовлено підвищенням споживчих цін, і становило 63% загального обсягу реалізації продукції. В цілому, протягом 2020-2021 років спостерігалось зростання кількості суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Таблиця 2.1

Показники кількості суб'єктів господарювання в Україні у 2016-2021 роках

Рік	Суб'єкти господарювання									
	суб'єкти великого підприємництва		суб'єкти середнього підприємництва		суб'єкти малого підприємництва (без урахування суб'єктів мікропідприємництва)		суб'єкти мікропідприємництва		разом	
	одиниць	приріст, відсотків	одиниць	приріст, відсотків	одиниць	приріст, відсотків	одиниць	приріст, відсотків	одиниць	приріст, відсотків
2016	586		21 338		68 316		2 093 688		2 183 928	
2017	659	12,5	21 059	-1,3	71 083	4,1	1 608 819	-23,2	1 701 620	-22,1
2018	698	5,9	20 550	-2,4	68 103	-4,2	1 510 776	-6,1	1 600 127	-6
2019	659	-5,6	19 210	-6,5	65 021	-4,5	1 637 180	8,4	1 722 070	7,6
2020	497	-24,6	16 618	-13,5	55 159	-15,2	1 859 887	13,6	1 932 161	12,2
2021	423	-14,9	15 510	-6,7	47 555	-13,8	1 910 830	2,7	1 974 318	2,2

Зниження позицій деякими суб'єктами великого підприємництва та стабільність малого і середнього підприємництва в умовах економічної кризи призвели до збільшення частки малого і середнього підприємництва в Україні (табл. 2.2). У 2021 році суб'єкти малого і середнього підприємництва становили 79,1% всіх зайнятих працівників та 59% доданої вартості за витратами виробництва, що перевищує відповідні показники Польщі та Німеччини.

Втрата позицій деякими суб'єктами великого підприємництва та стабільність малого і середнього бізнесу в умовах кризи призвели до збільшення їх частки в економіці України. У 2021 році суб'єкти малого та середнього підприємництва складали 79,1% від усіх працівників та 59% доданої вартості за витратами виробництва, що є вищими показниками порівняно з Польщею та Німеччиною. Суб'єкти середнього підприємництва в Україні є більшими за розмірами, ніж в країнах ЄС, і формують значну частку доданої вартості (39,1%) та зайнятості (32,2%). Мікропідприємства, хоча й складають велику групу, мають низьку продуктивність, генеруючи лише 8,9% доданої вартості за витратами виробництва, при цьому зайнятість у цій категорії становить 35,2%. Ця проблема низької продуктивності також характерна для мікропідприємств у ЄС (29,2% зайнятих працівників та 21,1% доданої вартості).

Суб'єкти середнього підприємництва в основному зосереджені на наданні послуг, проте промислове виробництво забезпечує 30,3% доданої вартості за витратами виробництва. Значну частку доданої вартості у малому підприємстві (без врахування мікропідприємств) формує сільське господарство, де цей показник становить 20,5%. Така ситуація пояснюється тим, що сільське господарство поєднує високу продуктивність з додатковими витратами, що виникають через необхідність адміністрування великої кількості орендних договорів на землі, розташовані в різних регіонах.

Таблиця 2.2

Показники діяльності суб'єктів господарювання в Європейському Союзі та Україні в 2021 році

Суб'єкти підприємництва	Кількість суб'єктів господарювання				Кількість зайнятих працівників				Додана вартість за витратами виробництва			
	країни ЄС	Німеччина	Польща	Україна	усього за країнами ЄС	Німеччина	Польща	Україна	усього за країнами ЄС	Німеччина	Польща	Україна
Суб'єкти мікропідприємництва	92,7	82,16	95,03	96,78	29,2	18,93	36,26	35,19	21,1	15,41	17,94	8,92
Суб'єкти малого підприємництва (без урахування суб'єктів мікропідприємництва)	6,1	14,87	3,82	2,41	20,4	23,43	14,47	11,74	18,2	18,07	14,19	10,68
Суб'єкти середнього підприємництва	1	2,48	0,95	0,79	17,3	20,41	18,2	32,18	18,5	19,66	20,19	39,4
Суб'єкти малого і середнього підприємництва	99,8	99,51	99,8	99,98	66,9	62,77	68,93	79,11	57,8	53,41	52,32	58,99
Суб'єкти великого підприємництва	0,2	0,48	0,2	0,02	33,1	37,23	31,08	20,89	42,2	46,86	47,68	41,01

Таблиця 2.3

**Інформація про додану вартість за витратами виробництва та зайнятих працівників
у суб'єктів господарювання в Україні у 2021 році**

Вид економічної діяльності	Суб'єкти великого підприємництва		Суб'єкти середнього підприємництва		Суб'єкти малого підприємництва (без урахування суб'єктів мікропідприємництва)		Суб'єкти мікропідприємництва	
	додана вартість	зайняті працівники	додана вартість	зайняті працівники	додана вартість	зайняті працівники	додана вартість	зайняті працівники
Промисловість	51,7	36,3	30,3	45,7	13,6	8,5	8,9	9,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	20,1	11,2	24,3	15	24,5	9,4	32,1	64,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	10,5	50	7,9	24,5	6	7,7	7,1	17,8
Професійна, наукова і технічна діяльність	6,8	2,1	3,2	28,1	5,1	14,6	8,4	55,2
Інші послуги	5,5		19,2		23,2		29,2	
Сільське, лісове та рибне господарство	4,1	7,5	12,4	53,9	20,5	18,2	10,6	20,4
Будівництво	1,3	1,2	2,7	38,5	7,1	27,4	3,7	32,9

У сфері надання послуг суб'єкти малого та середнього підприємництва переважають за кількістю над великими підприємствами. З 423 суб'єктів великого бізнесу 400 здійснюють діяльність у таких галузях, як сільське господарство, промисловість, торгівля та транспорт, 11 займаються будівництвом, інформацією та телекомунікаціями, а решта працює в інших сферах. Однак для деяких суб'єктів малого і середнього бізнесу перехід до іншої категорії, зокрема з мікропідприємства до малого підприємства, є складним. В цілому мале та середнє підприємництво в Україні є дуже різноманітним, що вимагає застосування індивідуальних підходів у політиці та відповідних інструментів для її реалізації.

Причини прийняття рішення щодо започаткування підприємницької діяльності в Україні є різноманітними. Згідно з міжнародними дослідженнями (Amway Global Entrepreneurship Report, 2023), понад 34% респондентів зазначили, що основною причиною є можливість отримати додатковий дохід, 21% відзначили бажання самореалізуватися, 16% – прагнення бути незалежними від роботодавця, а 14% розглядають підприємництво як альтернативу безробіттю. Таким чином, мале і середнє підприємництво в Україні є дуже різним у способах започаткування: від прагнення забезпечити гідний рівень життя до реалізації особистих ідей.

Показники діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні на регіональному рівні вказують на значні варіації у кількості підприємств на 10 тис. осіб населення та чисельності працівників (табл. 2.4). Найбільша концентрація фізичних осіб – підприємців спостерігається в Харківській області, де на 10 тис. осіб припадає 537 підприємців, що становить 8,7% від загальної кількості зайнятих у цій категорії. Регіони з високим рівнем урбанізації, як правило, мають вищу концентрацію підприємств, тоді як центральні області, через наближення до Києва, демонструють менші показники. Частка фізичних осіб – підприємців у структурі зайнятості значною мірою відображає розташування великих підприємств, більшість з яких зосереджена саме в цих більш урбанізованих регіонах.

Таблиця 2.4

Показники діяльності суб'єктів господарювання за регіонами України у 2021 році

Найменування адміністративно-територіальної одиниці	Підприємства		Фізичні особи – підприємці	
	кількість суб'єктів у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення	кількість зайнятих працівників, відсотків загальної кількості	кількість суб'єктів у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення	кількість зайнятих працівників, відсотків загальної кількості
Вінницька	59	2,5	445	4,3
Волинська	54	1,7	419	2,9
Дніпропетровська	83	10,9	403	8,4
Донецька	–	7	–	3,4
Житомирська	53	1,9	416	3,2
Закарпатська	49	1,3	426	3,3
Запорізька	82	4,5	454	4,8
Івано-Франківська	57	1,5	344	3,2
Київська	105	5,7	465	4,8
Кіровоградська	79	1,6	351	2,1
Луганська	–	1,9	–	1,1
Львівська	74	5,6	401	6,4
Миколаївська	91	2	409	2,7
Одеська	100	5,2	455	6,1
Полтавська	70	3,6	386	3,8
Рівненська	45	1,4	327	2,6
Сумська	52	1,9	356	2,7
Тернопільська	48	1,3	371	2,6
Харківська	92	6,8	537	8,7
Херсонська	75	1,4	396	2,6
Хмельницька	54	1,8	456	3,6
Черкаська	67	2,2	376	3,1
Чернівецька	45	0,8	481	2,5
Чернігівська	57	1,7	363	2,4

Згідно з останніми даними Державної служби статистики України, у 2022 році кількість малих та середніх підприємств в Україні склала 1,7 мільйона, що на 11,4% менше порівняно з 2021 роком. Варто зазначити, що ці показники не враховують тимчасово окуповані території.

Для аналітичного звіту Інституту економічних досліджень (ІЕД) та політичних консультацій було проведено опитування серед 206 керівників підприємств із середньою кількістю 124 співробітників та 22 глибинних інтерв'ю з представниками бізнес-асоціацій середнього бізнесу, органів влади та місцевого самоврядування.

Згідно з дослідженням, середній бізнес демонструє кращі темпи економічного відновлення порівняно з підприємствами інших розмірів (рис. 2.2).

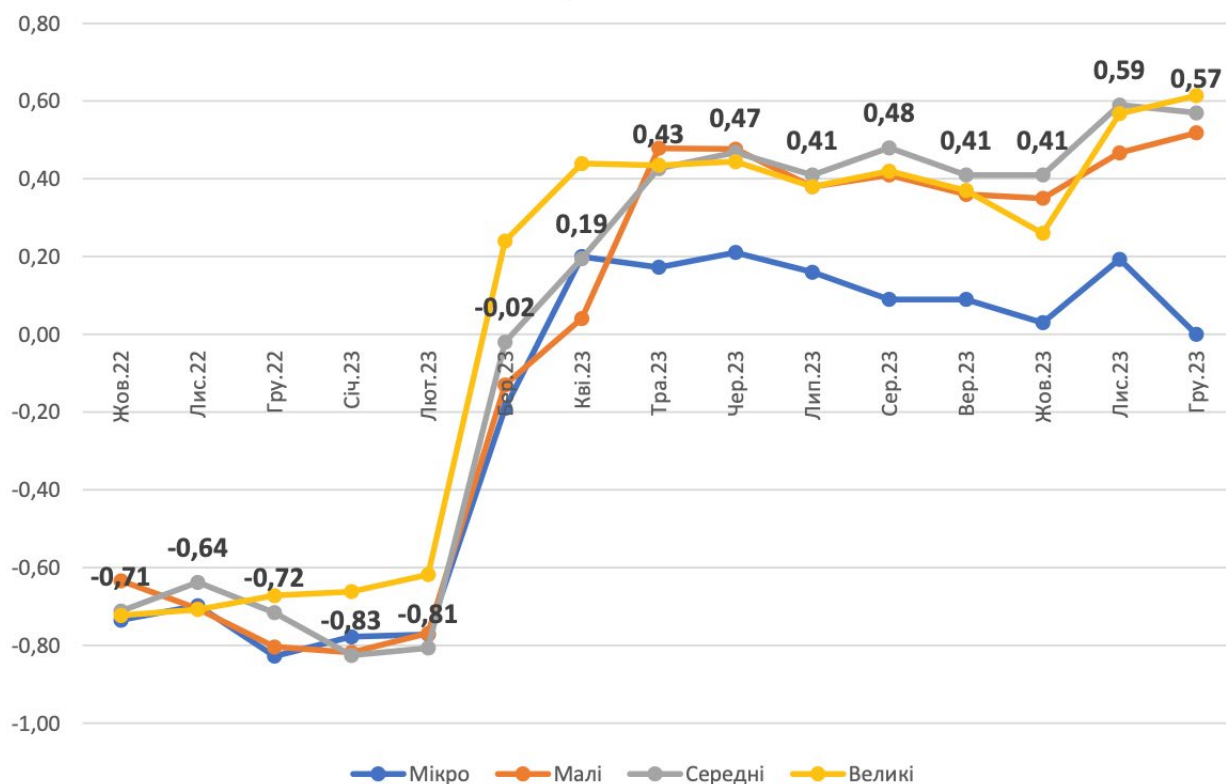

Рис. 2.2. Індекс відновлення ділової активності (за розмірами підприємств)

Найвищі показники Індексу відновлення ділової активності середні підприємства досягли у період з липня по листопад 2023 року. Середній бізнес, разом з великими підприємствами, має позитивні темпи зростання виробничих показників, таких як обсяг виробництва, продажі, нові замовлення

та експорт, а також випереджає великі підприємства за рівнем завантаження своїх виробничих потужностей.

За даними на жовтень 2023 року, середні підприємства мають найвищий Індекс відновлення ділової активності, який складає 0,41. Для порівняння, цей індекс для малих підприємств становить 0,35, для великих – 0,26, а для мікропідприємств – лише 0,03.

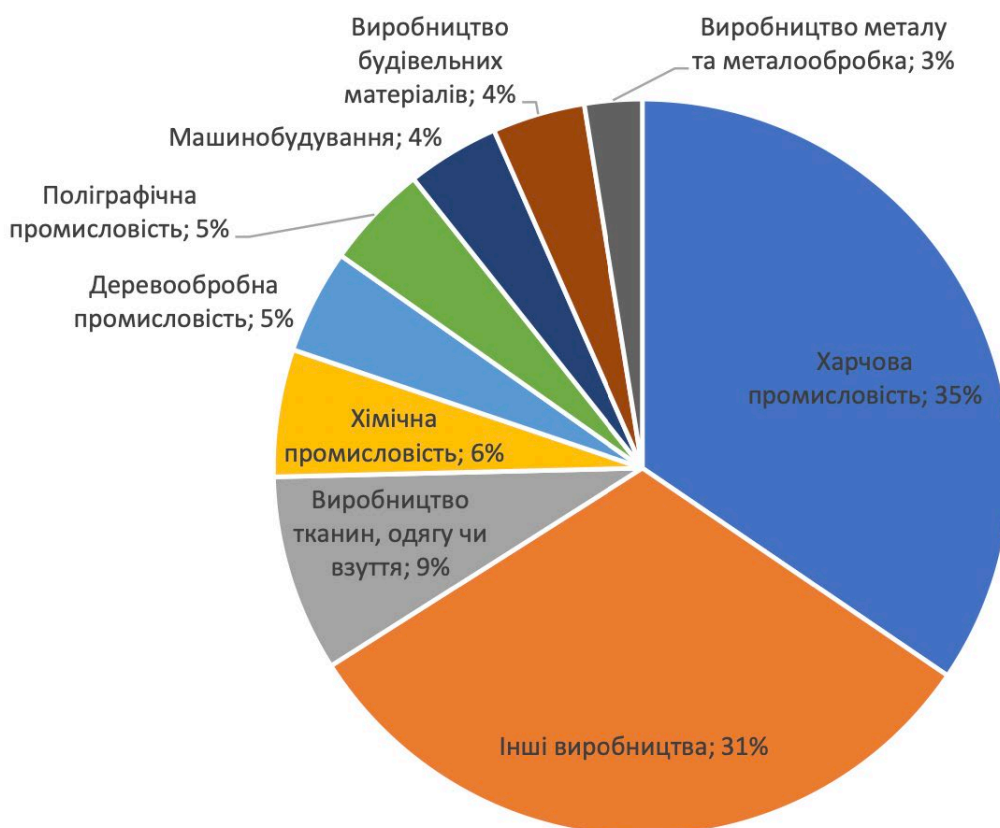

Рис. 2.3. Розподіл середніх підприємств за галуззю промисловості, % опитаних

Під час війни середній бізнес виявив вищий рівень стійкості порівняно із компаніями інших розмірів. «Середній виробничий бізнес може бути одним з драйверів відновлення» [41], – вважає старший науковий співробітник ІЕД Євген Ангел.

За підсумками 2022 року в секторі малих та середніх підприємств працювало 6,1 млн осіб або 82% усіх зайнятих на суб'єктах господарювання, йдеться в дослідженні ІЕД. При цьому найвища частка зайнятих припадала саме

на середні підприємства – 2,6 млн осіб. «Середній бізнес є однією з основ української економіки та забезпечує кожне п'яте робоче місце» [41], – каже Євген Ангел.

За результатами опитування 206 підприємств середня кількість працівників на підприємстві складає 124 особи. Водночас, за даними державної статистики, у 2022 році на середнє промислове підприємство припадало 193 працівники. Однак офіційна статистика також включає в категорію середнього бізнесу підприємства, які мають більше ніж 250 працівників.

Більшість опитаних підприємств (дві третини) зазначають, що досягли свого нинішнього розміру, починаючи як малі компанії, що підтверджує органічне зростання середнього бізнесу в останні десятиліття. Як зазначає виконавча директорка ІЕД Оксана Кузяків, за 20 років змінилася як якість, так і природа економіки України.

У дослідженні ІЕД 2023 року переважали середні підприємства, що виникли внаслідок приватизації колишніх державних підприємств (88% опитаних). Однак за два десятиліття структура української економіки і бізнес-сектору змінилася. Як пояснює експерт Євген Ангел, нині середній бізнес – це нові підприємства, створені вже в роки незалежності України, що свідчить про зрілість економіки.

Більшість опитаних підприємств (64%) повідомляють, що вони досягли свого розміру завдяки зростанню з малих підприємств, тоді як 15% з них сформувалися як великі підприємства, скоротивши кількість працівників або розділившись на окремі одиниці.

Експерти вважають, що малі компанії часто уникають розширення через страх перед підвищеною увагою податкових органів після переходу на загальну систему оподаткування. Навіть із меншими податковими ставками в Україні, адміністрування стає складнішим, а ризики, пов'язані з перевітками, значно зростають. Малий і середній бізнес боїться перевірок з боку податкових і контролюючих органів, що може стримувати розвиток бізнесу в країні.

Однією з основних перешкод є страх втратити спрощену систему оподаткування при переході до середнього підприємства. Інші зміни, як-то ведення товарного обліку або вимоги до бухгалтерії, менш турбують бізнес (по 12% малих підприємств).

Дослідження ІЕД показує, що середні підприємства найбільше значення надають взаємодії з місцевою владою, а також з податковими органами та митницею. У той час як співпраця з правоохоронними органами та обласною владою менш значуща, а взаємодія з центральною владою – ще менш важлива для середнього бізнесу. Тому в наступному підрозділі роботи проаналізуємо розвитку малого бізнесу саме в Миколаївській області.

2.2. Аналіз стану розвитку малого бізнесу в Миколаївській області

У контексті децентралізації української економіки виникає потреба в урахуванні регіональних характеристик розвитку малого підприємництва. Для ефективного та гнучкого формування регіональної політики важливим є проведення детального аналізу основних факторів, що впливають на розвиток підприємництва. У цьому дослідженні об'єктом є територіальні громади Миколаївської області.

Згідно з даними Головного управління статистики Миколаївської області, було проведено дослідження основних показників діяльності малих підприємств за період 2010-2017 років, результати якого представлені в табл. 2.5.

Позитивним є наявність даних до 2021 рік, однак відсутність зведеної таблиці "Показників структурної статистики по суб'єктах господарювання" за 2022-2024 роки, яку надає Державна служба статистики України, ускладнює процес дослідження. Для кожного з показників необхідно звертатися до окремих таблиць за кожен рік, що робить неможливим відстеження динаміки зміни цих показників у Миколаївській області. Також, згідно з Господарським кодексом України (редакція від 10.10.2024), на сайті Головного управління статистики в Миколаївській області представлені тільки дані по малих підприємствах, які включають фізичних осіб-підприємців. Ці підприємства мають організаційно-

правову форму будь-якого типу, середня кількість працівників не перевищує 50 осіб, а річний дохід не більше ніж 10 мільйонів євро за середнім курсом НБУ.

Таблиця 2.5

**Показники структурної статистики по малим підприємствам у
Миколаївській області за 2010-2021 рр.**

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Малі підприємства (далі МП), од. [4]	10774	8059	9802	10400	10105	10229	10051	10459
МП, % до б. р. (2010 р.)*	100,0%	74,8%	91,0%	96,5%	93,8%	94,9%	93,3%	97,1%
Кіл. зайнятих працівників на МП, осіб [4]	54519,0	46443,0	49770,0	49051,0	46770,0	44053,0	43993,0	45880,0
Кіл. зайнятих працівників на МП, % до б. р.	100,0%	85,2%	91,3%	90,0%	85,8%	80,8%	80,7%	84,2%
Обсяг реаліз. продукції МП, млн. грн [4]	12081,7	13269,7	13547,0	13144,5	16249,6	26763,4	28867,6	35325,4
Обсяг реалізованої продукції МП, % до б. р.	100,0%	109,8%	112,1%	108,8%	134,5%	221,5%	238,9%	292,4%
Індекс цін до попереднього року [3]	109,4	108,0	100,6	99,7	112,1	148,7	113,9	113,9
Індекс цін до б. р.	100,0	108,0	108,65	108,32	121,43	180,56	205,66	234,25
Обсяг реаліз. продукції МП з урахуванням індексу цін, млн. грн	12081,7	12286,7	12468,7	12134,7	13381,9	14822,1	14036,3	15080,2
Обсяг реаліз. продукції МП з урахуванням індексу цін, % до б. р.	100,0%	101,7%	103,2%	100,4%	110,8%	122,7%	116,2%	124,8%

* б.р. – базовий рік, в дослідженні вибрано 2014 рік.

Динаміка кількості малих підприємств та кількості найнятих працівників у Миколаївській області зображена на рис. 2.4.

Як показано в табл. 2.6 і рис. 2.4, кількість малих підприємств у Миколаївській області значно знизилася з 10 774 одиниць у 2014 році до 8 059 одиниць у 2015 році (74,8% від базового року), але потім поступово відновилося, досягнувши 10 459 одиниць у 2021 році (97,1% від базового року). У 2021 році показник складав 93,3% від обсягу базового року, що є кращим результатом, ніж в Україні загалом, де цей показник становив 81,5% для малих підприємств і 86,4% для фізичних осіб-підприємців.

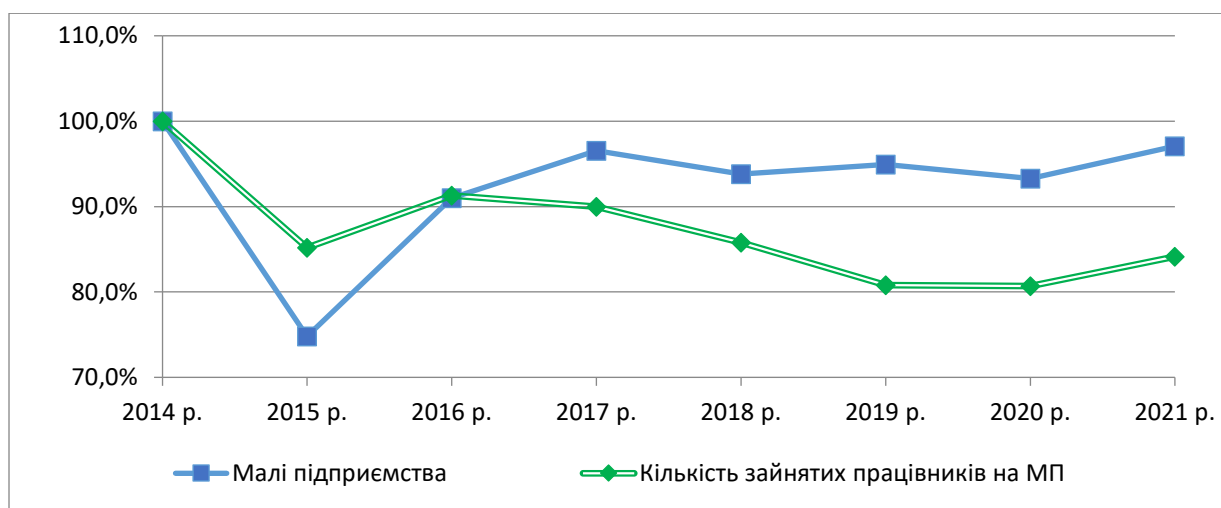

Рис. 2.4. Динаміка кількості малих підприємств та кількості найнятих працівників у Миколаївській області, % до базового року

Динаміка кількості найнятих працівників на малих підприємствах має тенденцію до зниження. З 2014 року кількість працівників зменшилася на 15,8%, досягнувши 43 993 осіб у 2020 році (80,7% від базового року). У той же час, в Україні в цілому цей показник становить 73,5% для малих підприємств і 81,6% для фізичних осіб-підприємців. Тільки з 2021 року динаміка змінилася на позитивну, з кількістю працівників 45 880 осіб (84,2% від базового року).

Динаміка обсягу реалізованої продукції малими підприємствами в Миколаївській області, з урахуванням індексу цін, представлена на рис. 2.2.

Як показано на рис. 2.5, до 2019 року обсяг реалізованої продукції в фактичних і індексованих цінах залишався стабільним. Однак, починаючи з 2019 року, обсяг реалізованої продукції в Миколаївській області зріс до 238,9% у 2020 році та 292,4% у 2021 році за рахунок збільшення вартості продукції. В Україні малі підприємства в 2020 році досягли показника 207,2%, а фізичні особи-підприємці – 225,0% від рівня 2014 року.

З урахуванням індексу цін обсяг реалізованої продукції в Україні на малих підприємствах знизився до 91,3% від базового року, а у фізичних осіб-підприємців майже не змінився, залишившись на рівні 100,3%. В Миколаївській області малі підприємства збільшили обсяг реалізації на 25%, досягнувши 15 080,2 млн грн у 2021 році (124,8% від базового року).

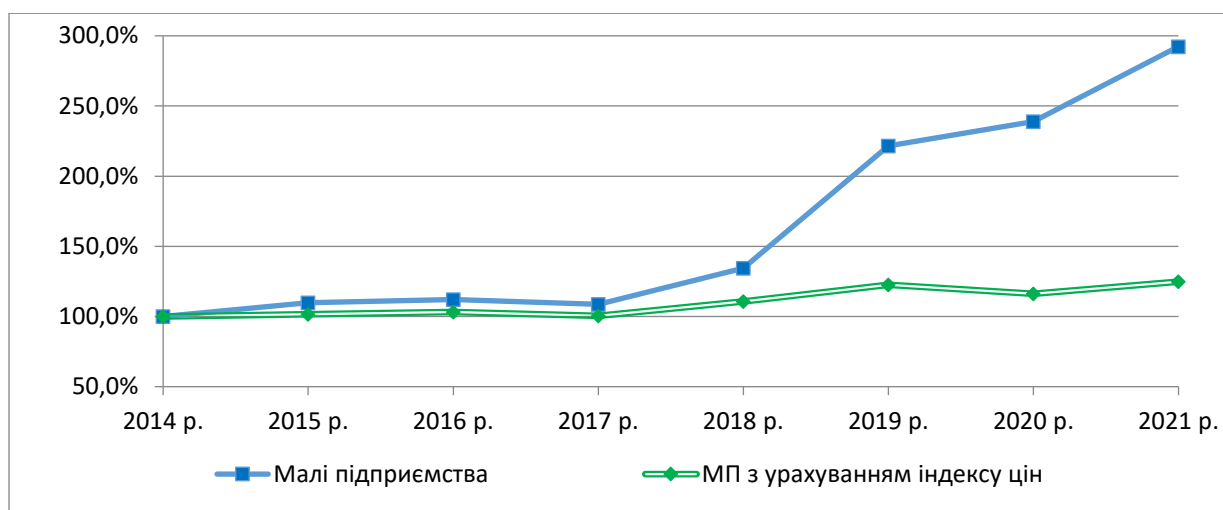

Рис. 2.5. Динаміка обсягу реалізованої продукції малими підприємствами у фактичних цінах та з урахуванням індексу цін у Миколаївській області, % до базового року

Рішенням обласної ради від 23 грудня 2020 року № 4 затверджено «Програма розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області на 2021-2023 роки» [5]. Розглянемо деякі статистичні дані з розділ №2 «Стан розвитку малого і середнього підприємництва в області» цієї програми.

За останніми статистичними даними 2019 року в області функціонувало 56,3 тис. суб'єктів господарювання, у тому числі 12,3 тис. підприємств та 44,0 тис. фізичних осіб-підприємців, що становило 3,2 % та 2,8 % у відповідних показниках по Україні [5].

Із зазначеної кількості суб'єктів господарювання 31576 суб'єктів, або 56,1 % здійснюють свою діяльність у м. Миколаєві, 8207 суб'єктів, або 14,6 % – у 4 містах обласного значення, 16526 суб'єктів, або 29,3 % – у районах області (рис. 2.6) [5].

У 2019 році в області функціонувало 12278 підприємств, з яких 7 великих, 393 середніх та 11878 малих, у тому числі 10704 мікропідприємства.

Питома вага малих і середніх підприємств в області, як і в цілому в Україні, становила 99,9 % від загальної кількості підприємств у регіоні, що в цілому відповідає європейським структурам.

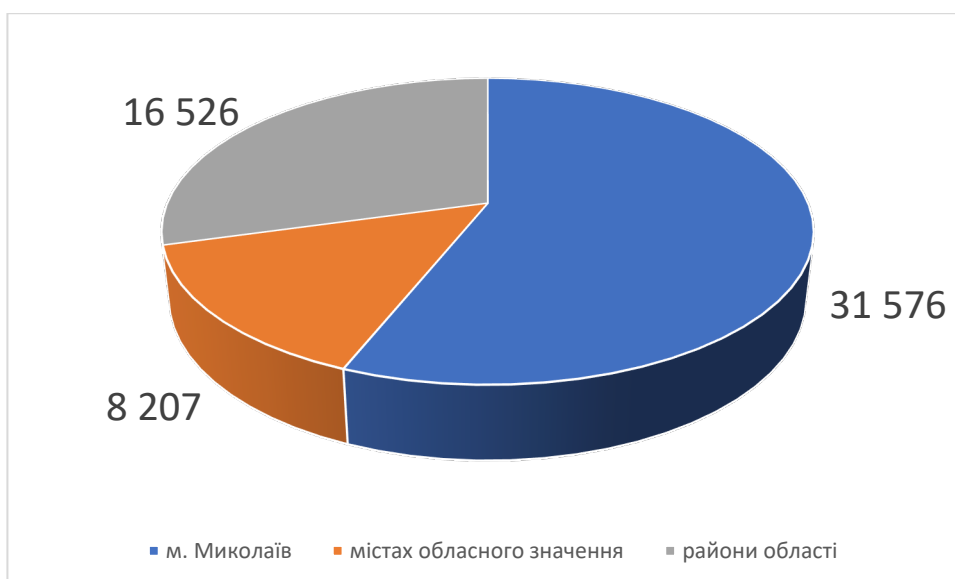

Рис. 2.6. Кількість суб'єктів господарювання у м. Миколаїв, містах обласного значення та в районах області, суб'єктів

Як і в попередні роки, переважна кількість малих і середніх підприємств зосереджена у м. Миколаїв (відповідно 56,0 % та 51,9 % від загальної кількості). Значно меншою, але водночас суттєвою була їх частка у Вітовському районі (3,9 % та 5,1 %), Баштанському районі (3,2 % та 1,8 %) та Березнегуватському районі (2,7 % та 0,8 %).

Аналізуючи кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, слід відмітити, що порівняно з 2018 роком (98 од.) цей показник зріс і за підсумками 2019 року становить 106 одиниць.

Водночас кількість середніх підприємств залишається на одному рівні – 3 підприємства (рис. 2.8).

Суб'єкти малого та середнього підприємництва (включно з фізичними особами-підприємцями) реалізували продукції, робіт та послуг на суму 104 162,6 млн грн, що складає 63,7% від загального обсягу реалізації в області.

Серед видів економічної діяльності найбільший внесок зробили підприємства оптової та роздрібної торгівлі, а також ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 33,9%. На промисловість припало 26,3% обсягів реалізації, а на сільське, лісове та рибне господарство – 18,7%.

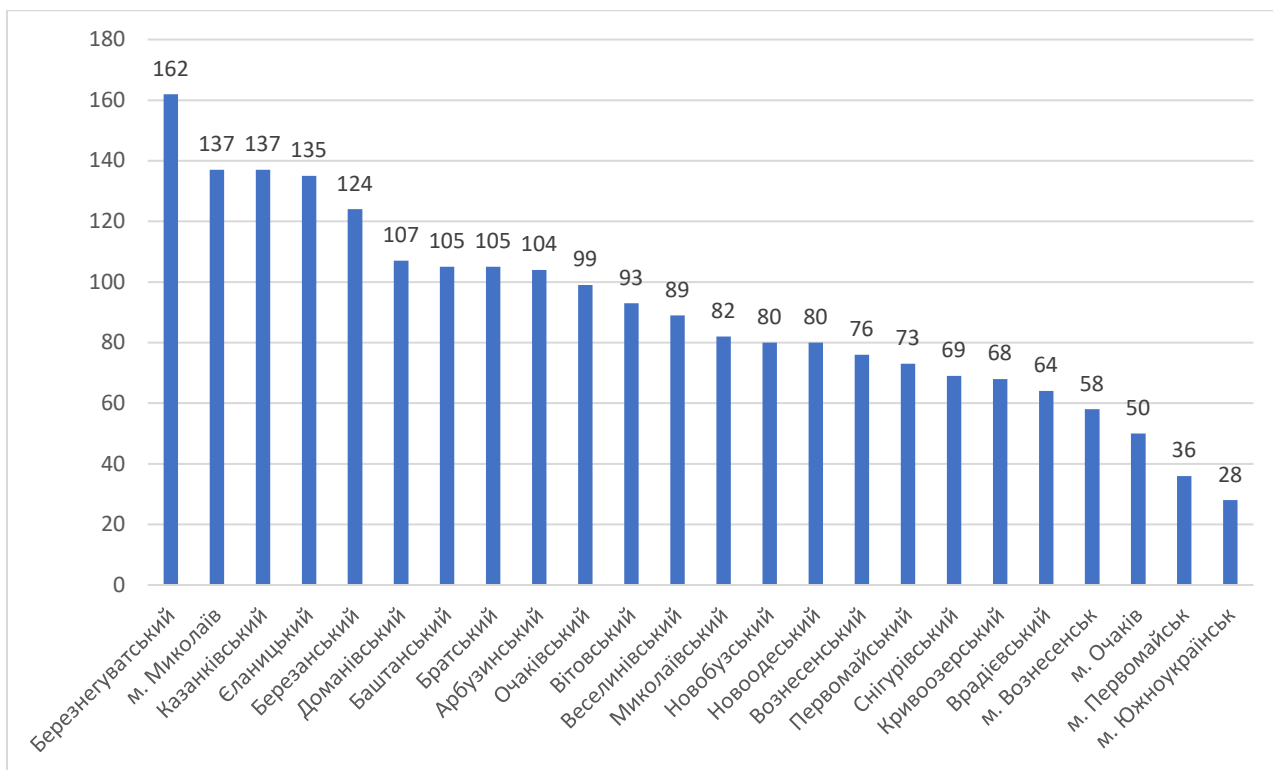

Рис. 2.7. Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення в Миколаївській області у 2021 році, одиниць

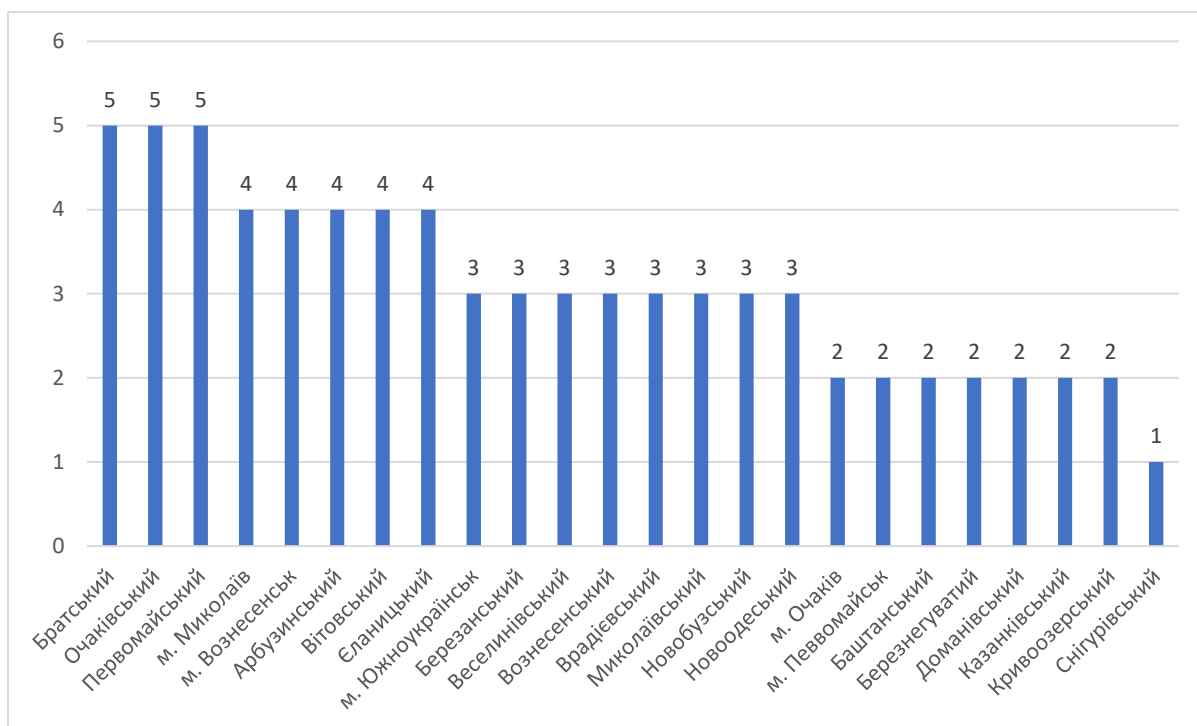

Рис. 2.8. Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення в Миколаївській області у 2021 році, одиниць

У 2019 році на сферу матеріального виробництва (включаючи продукцію промисловості, сільського, лісового, рибного господарства та будівництва) припадало 50,5% загального обсягу реалізації малих і середніх підприємств, що відповідає показникам 2017 року, але значно перевищує частку 2016 року (43,4%).

Останніми роками суб'єкти малого та середнього підприємництва, а також фізичні особи-підприємці здебільшого працюють у сфері торгівлі та надання послуг. Ці напрями діяльності не вимагають великих інвестицій у виробництво, забезпечують достатню прибутковість і дозволяють оптимізувати податкове навантаження. Водночас виробнича сфера залишається менш привабливою через потребу у значних фінансових ресурсах і кваліфікованій робочій силі з високою заробітною платою.

Фінансові результати підприємств є ключовим показником, що узагальнює ефективність різних видів господарської діяльності та демонструє раціональність використання ресурсів. За підсумками 2019 року сальдований фінансовий результат до оподаткування малих і середніх підприємств області склав 6683,9 млн грн.

При цьому 77,4% таких підприємств завершили рік із прибутком, загальна сума якого досягла 9532,4 млн грн.

Збитковими у 2019 році були 22,6% підприємств, які сукупно отримали збитки на суму 2848,5 млн грн. Доходи місцевих бюджетів від малих та середніх підприємств станом на 1 січня 2020 року склали 844,8 млн грн.

На малих і середніх підприємствах області працювало 110,7 тис. осіб, що становить 83% від загальної кількості зайнятих на підприємствах регіону. Додатково у сфері господарської діяльності було задіяно 50,6 тис. фізичних осіб-підприємців.

Кількість найманих працівників на малих і середніх підприємствах у 2019 році становила 104,4 тис. осіб, що відповідає 82,2% загальної чисельності найманих працівників у регіоні.

У межах Програми розвитку малого та середнього підприємництва у 2019–2020 роках проводився захід із часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами, які суб'єкти малого та середнього бізнесу залучали для реалізації своїх проєктів. У 2019 році на ці цілі з обласного бюджету було виділено 4 млн грн, з яких використано 3,8 млн грн. Компенсацію отримали 30 підприємців, що сприяло створенню 53 робочих місць.

На 2020 рік було заплановано фінансування у розмірі 4,4 млн грн. Станом на 1 листопада 2020 року компенсацію отримали 12 підприємців на суму майже 1,3 млн грн, що забезпечило створення 28 робочих місць.

На основі всебічного аналізу стану та тенденцій розвитку малого і середнього підприємництва, а також консультацій із представниками бізнес-структур, було виявлено ключові проблеми, які перешкоджають розвитку підприємництва в регіоні:

1. Обмежений доступ до ресурсів (фінансових, майнових та інших, а також високі податкові ставки).
2. Недосконалість нормативно-правової бази (складна податкова система, яка створює додатковий адміністративний тягар).
3. Низький рівень оплати праці найманих працівників, що знижує мотивацію та продуктивність.
4. Інвестиційна недостатність (слабкий потік інвестицій у малі та середні підприємства).
5. Низький рівень інноваційної активності (обмежена поінформованість про новації, креативну економіку та сучасні технології).
6. Пасивність сільського населення у започаткуванні бізнесу через відсутність мотивації та ресурсів.
7. Недостатня обізнаність підприємців щодо можливостей залучення міжнародної технічної допомоги.
8. Невисокий рівень бізнес-освіти (відсутність знань про сучасні підходи до управління, оцінки ризиків та організації господарської діяльності).

9. Обмежений інформаційний обмін між бізнесом, науковими установами, об'єктами інфраструктури та органами влади, що ускладнює співпрацю і впровадження інновацій.

Висновки до другого розділу

Мале підприємництво в Україні є важливим компонентом економіки, забезпечуючи значну частину зайнятості та формуючи основу для розвитку регіонів. Однак його розвиток стримується рядом проблем, серед яких обмежений доступ до фінансування, високі податкові ставки, нестача інноваційної активності та низький рівень підтримки з боку держави. Основна концентрація бізнесу спостерігається в сфері торгівлі та послуг, тоді як виробничий сектор залишається недостатньо розвиненим через високі інвестиційні вимоги. Утім, поступова реалізація програм підтримки підприємництва свідчить про можливість створення більш сприятливих умов для зростання, що є критично важливим для підвищення конкурентоспроможності економіки України.

наліз розвитку малого бізнесу в Миколаївській області демонструє його важливість для регіональної економіки, де малі підприємства забезпечують значну частину робочих місць і формують основу місцевого підприємництва. Однак розвиток малого бізнесу стикається з рядом викликів, зокрема, обмеженим доступом до фінансових ресурсів, недостатньою інноваційною активністю, низьким рівнем підтримки державних програм та нерівномірним розподілом економічної активності між галузями. Незважаючи на ці труднощі, малі підприємства показують поступове відновлення і зростання, що свідчить про їх адаптивність і потенціал для подальшого розвитку за умови покращення регуляторного та інвестиційного клімату.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Розробка напрямі регіональної політики розвитку підприємницької діяльності у умовах війни в Україні

Малий і середній бізнес сприяє створенню нових робочих місць, зростанню ВВП, а також підвищенню конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу економіки. Важливим аспектом розвитку підприємництва є забезпечення сприятливих умов для ведення бізнесу. Для досягнення цих цілей в Україні постійно здійснюються заходи з оптимізації регуляторного середовища, зокрема, через процес дерегуляції.

У 2016 році Кабінет Міністрів України затвердив план заходів із дерегуляції господарської діяльності (розпорядження від 23 серпня 2016 року № 615). Його реалізація спрямована на вирішення актуальних проблем у сферах надання адміністративних послуг, державного нагляду, агропромислового секторі, будівництві, транспорті, митному, валютному та податковому регулюванні, а також у сфері інформаційних технологій. Одночасно здійснюється системний перегляд регуляторних актів з метою усунення неефективних норм та їх адаптації до світових стандартів. Ці заходи охоплюють галузі сільського господарства, безпеки харчових продуктів, будівництва, енергетики, транспорту, інфраструктури, телекомунікацій та інформаційних технологій.

Заходи для підвищення позиції України в рейтингу "Ведення бізнесу" реалізуються в межах виконання плану дій з впровадження найкращих світових практик якісного та ефективного регулювання, відображених у методології рейтингу "Ведення бізнесу" Групи Світового банку. Цей план, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1406, спрямований на досягнення стратегічної мети – входження України до двадцятки провідних країн світу за умовами ведення бізнесу.

Кабінет Міністрів України розробив «Стратегію розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року та операційний план заходів на 2024-2027 роки», яка має на меті поступове забезпечення розвитку цього сектора економіки, враховуючи обмежені можливості фінансової підтримки та значні виклики, що стоять перед країною.

Стратегія визначає основні напрями державної політики у сфері малого та середнього підприємництва (МСП), зокрема передбачає відновлення зруйнованих підприємств за концепцією «build back better». Особливий акцент робиться на зеленому переході, цифровій трансформації, інноваційному розвитку та інклюзивності бізнесу, спрямованій на залучення жінок, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та ветеранів. Документ враховує рекомендації ОЕСР, відповідає Угоді про асоціацію між Україною та ЄС та узгоджується з Планом для Ukraine Facility.

Стратегія деталізує ключові напрями економічного розвитку, зокрема створення складних ланцюгів доданої вартості, розвиток переробної промисловості та підтримку МСП у відповідності до Національного плану з енергетики та клімату до 2030 року. До її розробки долучалися фахівці Міністерства цифрової трансформації та Офісу розвитку підприємництва й експорту.

Як зазначила заступник Міністра цифрової трансформації України з питань європейської інтеграції В. Іонан: «У Мінцифри ми активно працюємо над розбудовою екосистеми МСП. У 2020 році створили національний проект Дія.Бізнес, де підприємці можуть знайти інформацію для створення, трансформації чи масштабування бізнесу. Завдяки проекту Дія.Бізнес ми досягли значних успіхів у підтримці підприємців по всій Україні та за її межами. Зокрема, ініціювали відкриття 14 центрів Дія.Бізнес, включно з центром у Варшаві. Однак нам важливо мати спільну стратегію, щоб зробити наш рух цілісним і ще більш результативним. Переконана, що реалізація Стратегії дасть змогу підприємцям отримувати актуальну інформацію та доступ до безоплатних можливостей, а також допоможе нашій країні просуватися в рейтингах з підприємництва» [5].

Стратегія містить чотири основні цілі:

1. Відновлення та полегшення процесу ведення бізнесу.
2. Інноваційний розвиток, цифрова трансформація та «зелений перехід».
3. Розвиток людського капіталу та підприємництва.
4. Підвищення конкурентоспроможності та збільшення експорту.

Далі пропонуємо деталізувати цілі на конкретні задачі, які сприятимуть формуванню сприятливого середовища для малого і середнього бізнесу та забезпеченню його сталого розвитку (табл. 3.1).

За оцінками Міністерства економіки, впровадження Стратегії дозволить підвищити індекс економічної свободи бізнесу до рівня 75+ зі 100, що означає покращення позицій щонайменше на 14 пунктів. Очікується, що наукоємність валового внутрішнього продукту зросте на 0,7%, а кількість експортерів перевищить 35 тисяч. Крім того, прогнозується суттєве зниження рівня безробіття з нинішніх 18,3% до 11%.

Підтримуємо думку директора Офісу з розвитку підприємництва та експорту А. Ремізова: «Наше завдання – надати українським МСП необхідну підтримку для успішної діяльності як в Україні, так і за її межами. Саме тому ми спільно з партнерами створили стратегію, яка ставить у центрі уваги українського підприємця, надаючи йому можливості для розвитку, інновацій та зростання. Нові ініціативи, такі як залучення МСП до публічних закупівель, співпраця з міжнародними мережами, підтримка інновацій та цифрова трансформація, дозволять українським малим та середнім підприємствам не лише відповідати сучасним тенденціям, але й бути на крок попереду, підвищуючи власну конкурентоспроможність на зовнішніх ринках» [5].

Таблиця 3.1

Напрями покращення «Стратегії розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року»

Цілі / Результати / Показники	Ключові заходи
<i>1. Відновлення та полегшення процесу ведення бізнесу /</i> Створюють сприятливі умови для відновлення підприємницької діяльності, стимулюючи розвиток економіки та залучення нових інвестицій / «Свобода ведення бізнесу» в Індексі економічної свободи»: 61,1/100 (2022 р.) – 75+/100 (2027 р.)	1.1. Доступ до капіталу. Програма «Доступні кредити 5-7-9», пропонує підприємцям фінансування з пільговими ставками для стимулювання розвитку та відновлення бізнесу; гранти для переробних підприємств, спрямовані на розширення можливостей підприємств, які створюють додану вартість у ланцюгах постачання; страхування від воєнних ризиків, надає додаткову фінансову захищеність для бізнесу в умовах нестабільної ситуації.
	1.2. Покращення регуляторного середовища. дерегуляція та скорочення бюрократичних процедур для бізнесу, усунення застарілих норм та запровадження сучасних регуляторних механізмів; платформа «Пульс», новий канал комунікації, який дозволяє бізнесу швидше отримувати якісні державні послуги та оперативно реагувати на труднощі.
	1.3. Підтримка участі МСП у державних ініціативах. Розширення можливостей для малого та середнього бізнесу брати участь у публічних закупівлях, що збільшує їх доступ до стабільних ринків.
<i>2. Інноваційний розвиток, цифрова трансформація та «зелений перехід» /</i> Спрямовані на забезпечення інтегрованого підходу до сталого розвитку, створюючи умови для гармонійного поєднання економічного зростання, екологічної відповідальності та соціального прогресу / «Наукоємність валового внутрішнього продукту»: 0,33% (2022 р.) – 0,7% (2027 р.)	2.1. Інноваційний розвиток. Впроваджується підхід розумної спеціалізації, який дозволяє кожному регіону зосередитися на ключових галузях, що мають найбільший потенціал для інноваційного зростання; галузеві кластери та наукові парки сприятимуть консолідації бізнесу, наукових установ і влади, що стимулює інвестиції та регіональний розвиток.
	2.2. Цифрова трансформація. Розвиток технологій штучного інтелекту для оптимізації бізнес-процесів; впровадження електронного документообігу, таких як інструмент електронного виставлення рахунків, а також миттєві платежі Національного банку; забезпечення кібербезпеки, як невід'ємної складової цифровізації.
	2.3. «Зелений перехід». Запуск онлайн-інструменту для оцінки вуглецевого сліду підприємств, що допоможе МСП визначити свої екологічні ризики та можливості для зниження негативного впливу на довкілля; надання послуг професійних енергоаудитів, що сприятимуть підвищенню енергоефективності виробництва.

Продовження таблиці 3.1

3. Розвиток людського капіталу та підприємництва / Створюють сприятливі умови для розвитку підприємництва, забезпечують соціальну інтеграцію та сприяють зростанню рівня зайнятості, що позитивно впливає на економіку країни / «Рівень безробіття»: 18,3% (2023 р.) – 11% (2027 р.)	3.1. Дуальна освіта: передбачає поєднання теоретичного навчання з практичним досвідом на підприємствах, що дозволяє підготувати кваліфікованих працівників, затребуваних на ринку праці; особлива увага приділяється співпраці навчальних закладів з бізнесом, щоб адаптувати освітні програми до потреб роботодавців. 3.2. Програми підтримки для вразливих груп населення. Розробка програм з підвищення фінансової грамотності, створення бізнес-інкубаторів та тренінгів для жінок-підприємців; забезпечення доступу до мікрофінансування, грантів, програм перекваліфікації та підтримки стартапів ветеранів та людей з інвалідністю; акцент на створенні робочих місць і навчальних програм для інтеграції різних груп населення у бізнес-середовище (інклюзія). 3.3. Розширення мережі підтримки. Регіональні офіси «Зроблено в Україні»; нові центри допомоги мікро – та малим підприємствам, які забезпечують консультації, інформаційну підтримку, доступ до державних і міжнародних грантових програм; проведення тренінгів, семінарів і воркшопів для розвитку підприємницьких навичок.
4. Підвищення конкурентоспроможності та збільшення експорту / Сприяє інтеграції українських підприємств до глобальної економіки, підвищує їх конкурентоспроможність і забезпечує стійке зростання експорту / «Кількість експортерів серед МСП»: 27300 (2021 р.) – 35000+ (2027 р.)	4.1. Співпраця з міжнародними мережами. Enterprise Europe Network (EEN) – сприяє виходу українських підприємств на європейські ринки шляхом надання доступу до баз даних потенційних партнерів, організації бізнес-зустрічей та ярмарків; Erasmus for Young Entrepreneurs – забезпечує обмін досвідом між молодими підприємцями України та країн ЄС, що дозволяє впроваджувати інноваційні практики у бізнесі. 4.2. Розвиток бренду «Зроблено в Україні». Активне просування української продукції на міжнародному рівні через участь у виставках, створення платформ для електронної комерції та забезпечення сертифікації продукції згідно з міжнародними стандартами; збільшення впізнаваності українських товарів та послуг, як якісних і конкурентоспроможних. 4.3. Підтримка експортерів. Розширення діяльності ПАТ «Експортно-кредитне агентство», страхування експортних ризиків, надання фінансових інструментів для підтримки експортної діяльності, кредитування та гарантування експортних контрактів; надання консультацій з питань пошуку партнерів, підготовки до переговорів і запуску спільних проєктів. 4.4. Розвиток спільних ланцюгів доданої вартості. Створення та підтримка кластерів, які об'єднують підприємства для спільного виробництва, обміну технологіями та виходу на нові ринки.

Примітка: роблено автором з урахуванням [1-8]

Реалізація Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва можлива через комплексний підхід та чітко визначені кроки:

1. Скоординована взаємодія між всіма зацікавленими сторонами. Органи державної влади, місцевого самоврядування, бізнес-об'єднання, наукові установи та громадські організації мають спільно працювати над формуванням і впровадженням політики підтримки підприємництва. Така координація дозволить врахувати регіональні особливості та потреби суб'єктів підприємницької діяльності.

2. Системний підхід до формування державної політики. Розробка політики має базуватися на аналізі сучасного стану підприємництва, оцінці викликів та можливостей, а також на застосуванні міжнародного досвіду. Це передбачає розробку нормативно-правових актів, спрямованих на спрощення умов ведення бізнесу.

3. Визначення очікуваних результатів. Для ефективного управління реалізацією Стратегії важливо встановити чіткі показники, такі як кількість створених робочих місць, збільшення частки МСП у ВВП, підвищення рівня експорту або покращення доступу до фінансування.

4. Виконання плану заходів. Стратегія повинна включати конкретний план дій із визначенням відповідальних виконавців, джерел фінансування, термінів виконання та індикаторів моніторингу прогресу.

5. Ефективна співпраця з бізнес-об'єднаннями. Участь представників бізнесу в обговоренні, плануванні та реалізації заходів забезпечить відповідність політики реальним потребам підприємців, а також сприятиме їх активному залученню.

6. Максимальне використання доступних ресурсів. Передбачає залучення бюджетних коштів, грантів міжнародних організацій, приватних інвестицій, а також налагодження партнерств між державним і приватним секторами.

Кожен із цих елементів є невід'ємною частиною реалізації Стратегії, спрямованої на забезпечення сталого розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

З огляду на визначені проблеми та перешкоди пропонуємо наступні цільові орієнтири удосконалення державної політики розвитку підприємництва (рис. 3.1). Ці цілі адаптовані до реалій війни та післявоєнного відновлення, спрямовані на підтримку стійкості малого та середнього підприємництва і забезпечення економічного зростання України в кризових умовах.

З метою удосконалення державної політики регулювання розвитку підприємництва в Україні доцільно реалізувати такі заходи:

- для посилення інвестиційно-інноваційної активності підприємств необхідно збільшити частку державного замовлення для інноваційно активних малих та середніх підприємств, що повинно бути закріплено законодавчо. Крім того, важливо впровадити систему моніторингу інноваційної діяльності на різних рівнях – від центрального до місцевого. Одним із кроків може бути створення механізму, який направлятиме частину доходів МСП на фінансування грантів для розробки та впровадження інноваційної продукції, а також для створення об'єктів інтелектуальної власності;

- державна політика повинна бути спрямована на зниження трансакційних витрат для підприємців, особливо в контексті малих і середніх бізнесів. Це включає усунення бар'єрів при доступі до ринків, ресурсів, правових аспектів, ринкової інфраструктури, інформації, управлінських технологій, а також можливостей для інвестицій та інновацій.

Рис. 1.1. Цільові орієнтири удосконалення регіональної політики розвитку підприємництва в умовах війни в Україні

– для підвищення прозорості та ефективності дозвільної системи важливо продовжувати роботу над посиленням контролю та відповідальності посадових осіб дозвільних органів. Це включає вдосконалення функціонування місцевих дозвільних органів, підвищення їх спеціалізації та оптимізацію процедур для малих підприємств. Серед заходів – спрощення процесів подачі заявок, скорочення термінів погодження документів, впровадження принципу автоматичного затвердження дозвільних заявок та введення вимог до попередньої оцінки документів адміністратором дозвільного офісу. Також необхідно створити орган для моніторингу дозвільної системи та підвищити обізнаність підприємців щодо їх прав і обов’язків, що сприятиме популяризації досвіду успішного проходження дозвільних процедур;

– розвиток ефективної інституційної інфраструктури для фінансово-ресурсного та інвестиційного забезпечення підприємництва вимагає підтримки держави та фінансування ініціатив, спрямованих на створення та розвиток регіональних і місцевих інвестиційно-інноваційних кластерів, що залучають суб’єкти малого та середнього бізнесу до основних економічних секторів і пріоритетних галузей. Збільшення капіталізації фінансово-кредитної системи, яка підтримує інноваційну діяльність, а також розвиток інформаційного та консалтингового супроводу інвестицій, будуть сприяти успішному функціонуванню цих ініціатив. Крім того, важливим є розвиток державно-приватного партнерства в організації інституційної інфраструктури, що підтримує інвестиційно-інноваційну активність МСП, а також поширення таких практик через міжгалузеве, міжрегіональне та міжнародне співробітництво;

– створення ефективної системи міжгалузевої та міжсекторної кооперації (кластерів) для забезпечення більш сталих і ресурсоощадних виробничих процесів передбачає фінансово-економічні стимули для впровадження інноваційних технологій малим бізнесом. Важливим аспектом є також створення платформ для обміну знаннями між науковими установами та підприємцями, що сприятиме розвитку нових технологій. Крім того, необхідно підвищити ефективність роботи регіональних органів державного управління у моніторингу

та плануванні інноваційного розвитку малого бізнесу, забезпечуючи кращу координацію та підтримку цих процесів;

- необхідно створити економічні стимули для формування локальних інтегрованих виробничих систем і сприяти горизонтальній та вертикальній кооперації малих підприємств шляхом створення кооперативів у різних сферах економічної діяльності. Це можна досягти шляхом організації регулярних навчальних програм для керівників малих підприємств, які охоплюють аспекти кооперативної діяльності, такі як реєстрація, управління, облік та оподаткування, щоб забезпечити ефективне ведення та розвиток кооперативних ініціатив;

- необхідно збільшити частку витрат, спрямованих на розвиток мережі інституцій та програм фінансово-кредитного сприяння. Це включає залучення страхової сфери до зниження рівня ризику та забезпечення фінансування підприємств, а також створення муніципальних бізнес-інкубаторів і венчурних фондів. Важливо також покращити інституційно-правове забезпечення для розширення можливостей малих підприємств у реалізації інвестиційних і інноваційних програм. Крім того, необхідно збільшити доступ підприємств до інвестицій та інновацій, стимулюючи функціонування мережі суб'єктів фінансово-інвестиційної підтримки;

- надання інформаційно-консультаційної підтримки громадянам щодо започаткування власного бізнесу, покращення соціально-психологічного та організаційного середовища для підприємців через мережу обласних та районних центрів зайнятості, місцеві консультаційні служби, агентства регіонального розвитку, а також проведення навчальних курсів і тренінгів для населення. Окрім цього, передбачається фінансова та організаційна підтримка організацій, які займаються навчанням і просвітницькими заходами у сфері підприємництва.

Реалізація заходів, передбачених Програмою та цільовими орієнтирами, сприятиме:

- сталому розвитку малого та середнього бізнесу як інструменту вирішення економічних і соціальних питань.

- створенню нових робочих місць та збільшенню надходжень до бюджету.
- розширенню можливостей для самореалізації різних груп населення, включаючи учасників антитерористичної операції, внутрішньо переміщених осіб та людей з інвалідністю.
- легалізації зайнятості населення.
- покращенню бізнес-клімату та формуванню сприятливого інвестиційного середовища в регіоні.
- підвищенню якості адміністративних послуг, наданих бізнесу.
- зростанню конкуренції на місцевому ринку.
- збільшенню частки малого та середнього бізнесу у загальному обсязі реалізованої продукції регіону.
- підвищенню ефективності роботи інфраструктури, яка підтримує підприємництво.

Ці кроки сприятимуть формуванню сприятливого середовища для малого і середнього бізнесу та забезпеченню його сталого розвитку.

3.2. Шляхи удосконалення програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області

У зв'язку із закінченням строку дії «Програма розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області на 2021-2023 роки» [6] постає необхідним розробка нової Програми на 2025-2027 роки, яка повинна максимально відповідати «Стратегію розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року та операційний план заходів на 2024-2027 роки» [5].

Деякі заходи, спрямовані на розвиток підприємництва, зазначені в цьому документі, можуть бути реалізовані лише на національному рівні за участю конкретних органів влади (Верховної Ради України, Національного банку України, Державної служби статистики та інших). Водночас, заходи, які можуть бути реалізовані на регіональному рівні, доцільно включити до програм розвитку підприємництва на рівні територіальних громад і окремих регіонів України (див. табл. 3.2). З нашої точки зору, ці заходи слід інтегрувати в нову Програму

розвитку малого і середнього підприємництва Миколаївської області на 2025-2027 роки.

Таблиця 3.1

Напрями й заходи регіональної політики розвитку підприємницької діяльності в Миколаївському регіоні на 2025-2027 роки

Напрямок	Заходи
Формування сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва	1. Підвищити рівень інформаційного забезпечення, удосконаливши систему державної статистики на сайті Головного управління статистики у Миколаївській області. 2. Впровадження принципу «спочатку думай про мале», що сприятиме підтримці малого бізнесу. 3. Для покращення послуг, що надаються підприємцям, необхідно оптимізувати роботу центрів надання адміністративних послуг. 4. Слід забезпечити виконання контрактів та позасудове врегулювання спорів, що дозволить бізнесу ефективно вирішувати конфлікти. 5. Розширення доступу до публічних закупівель та розвиток діалогу між державою та приватним сектором.
Розширення доступу малого і середнього підприємництва до фінансування	1. Збільшення обсягів кредитування з боку комерційних банків через реалізацію пілотних ініціатив, спрямованих на тестування нових методів кредитування. 2. Використання схем гарантування кредитів з урахуванням комерційних факторів для зниження ризиків. 3. Активізація використання векселів та залучення небанківських фінансових установ до кредитування може значно розширити фінансові можливості для бізнесу. 4. Необхідно підвищити рівень обізнаності підприємців щодо лізингу обладнання та можливості венчурного капіталу, залучення бізнес-ангелів і краудфандингу. 5. Збільшення поінформованості про факторинг, участь у міжнародних програмах і приведення бізнесу до міжнародних стандартів фінансової звітності також стане важливим кроком для забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу.
Спрощення податкового адміністрування для суб'єктів малого і середнього підприємництва	1. Удосконалення роботи електронного кабінету платника податків, що дозволить спростити процес податкової звітності на малих підприємствах. 2. Спрощення вимог до ведення документації допоможе зменшити адміністративне навантаження 3. Переведення працівників з неформального в формальний сектор зайнятості з наданням їм належного соціального захисту та страхування. 4. У результаті таких змін планується також підвищити гнучкість ринку праці, що сприятиме розвитку підприємництва.

Продовження табл. 3.2

Напрямок	Заходи
Популяризація підприємницької культури та розвиток навичок підприємництва	1. Забезпечення розвитку та популяризації підприємницької культури, що сприятиме формуванню активного підприємницького середовища. 2. Стимулювання навчання протягом усього життя, заохочення роботодавців до навчання своїх працівників також є важливими аспектами для розвитку підприємництва. 3. Велике значення має активізація навчання суб'єктів малого і середнього підприємництва щодо навичок експортної діяльності, а також забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків у цій сфері. 4. Підтримка підприємництва серед різних категорій населення, підвищенню рівня фінансової грамотності, розвитку соціального підприємництва та сприянню соціальній відповідальності малого і середнього бізнесу.
Сприяння розвитку експорту та інтернаціоналізації малого і середнього підприємництва	1. Стимулювання експортної діяльності шляхом запровадження спеціалізованих навчальних програм та інформування підприємців про можливості для виходу на міжнародні ринки. 2. Підвищення обізнаності щодо можливостей, які надає Європейська мережа підприємств, а також програма ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (COSME)», яка підтримує розвиток МСП на міжнародному рівні.
Підвищення рівня конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу малого і середнього підприємництва	1. Розширення та поліпшення спектра послуг, що надаються цим суб'єктам, зокрема через вдосконалення консалтингових послуг та посилення інституційної спроможності підприємницьких об'єднань. 2. Врахування регіональних особливостей бізнесу при модернізації інфраструктури підтримки та активізація передачі інновацій з наукової сфери до підприємництва. 3. Розвиток інноваційних кластерів та ланцюгів доданої вартості, зокрема через ініціативи як "RInnoHUB", а також залучення прямих іноземних інвестицій на рівні місцевих громад, має сприяти покращенню економічної активності. 4. Підтримка екологічно чистих технологій та використання можливостей європейських програм, таких COSME, підвищить конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу на міжнародному рівні.

Більш детально, як реалізувати ці напрями, розкрито в «Стратегію розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року та операційний план заходів на 2024-2027 роки» [5]. Щодо першочергових заходів ефективної підтримки розвитку підприємницької діяльності в Миколаївському регіоні на 2021-2023 роки на регіональному та місцевому рівнях, пропонується:

1. Органи регіональної державної статистики повинні розширити свою роль, зокрема шляхом збору і публікації даних, що стосуються фізичних осіб-

підприємців (ФОП). Це включає не тільки базову інформацію про кількість і структуру підприємців, але й більш детальні показники щодо їх діяльності. Наприклад, необхідно створити статистичні дані про демографічні характеристики підприємств: розподіл за віком, статтю, регіональним розподілом тощо. Ці дані допоможуть виявити тенденції розвитку підприємництва та дозволять органам влади більш точно оцінювати потреби і надавати відповідні заходи підтримки. Також варто сформувати окремі показники, які стосуються експортної діяльності, щоб аналізувати участь малого та середнього бізнесу у міжнародній торгівлі. Крім того, вкрай важливо надати інформацію про фінансову діяльність підприємців, зокрема через дані про їхнє кредитування. Це включає моніторинг обсягів отриманих кредитів, умов фінансування та рівня доступу до фінансових ресурсів для малих і середніх підприємств. Усі ці показники дадуть змогу не тільки оцінити економічну активність підприємців, а й виявити проблеми на ринку фінансування, що зможе допомогти в коригуванні політики державної підтримки. Формування такої детальної і прозорої статистики дасть змогу всім зацікавленим сторонам від підприємців до державних органів і науковців краще орієнтуватися в реаліях ринку та ефективніше реагувати на виклики, що постають перед підприємництвом.

2. Місцева влада повинна відігравати активну роль у врегулюванні суперечок між суб'єктами малого і середнього підприємництва, щоб забезпечити стабільне та безперервне функціонування підприємницької екосистеми. Одним із важливих інструментів є арбітраж, який дозволяє вирішувати конфлікти без залучення судових органів, що часто є дорогим і тривалим процесом. Врегулювання спорів у позасудовому порядку допомагає швидше знайти компромісні рішення, що знижує рівень стресу та фінансових витрат для підприємців. Місцева влада може створювати платформи або органи, які спеціалізуються на арбітражному вирішенні спорів, надаючи професійну підтримку та консультації для підприємців, що сприятиме підвищенню довіри до місцевих органів управління. Додатково, розвиток таких механізмів дозволить

знизити навантаження на судову систему і забезпечить стабільність бізнес-оточення. Арбітраж може бути ефективним інструментом у випадках, коли конфлікти між підприємцями не мають глобальних наслідків і можуть бути вирішені за допомогою посередника. Це створить сприятливе середовище для розвитку підприємництва, зменшить рівень конфліктів і забезпечить захист прав малого та середнього бізнесу. Для успішного функціонування арбітражу місцева влада повинна активно просувати ідею арбітражного вирішення спорів, а також сприяти підвищенню правової грамотності серед підприємців, щоб вони знали, як ефективно користуватися цими можливостями.

3. Малі та середні підприємства потребують систематичної та доступної інформації щодо фінансових інструментів, таких як векселі, факторинг та лізинг для придбання обладнання. Вони є важливими інструментами, що дозволяють бізнесам отримати необхідне фінансування без значного збільшення боргового навантаження. Проте, багато підприємців не в повній мірі усвідомлюють переваги та умови використання цих фінансових інструментів, що знижує їх потенціал для росту і розвитку. Також важливими є програми міжнародного співробітництва, публічні закупівлі та участь у міжнародних проектах, які можуть значно розширити ринки збуту та допомогти у виході на нові ринки. Підприємці мають бути поінформовані про можливості таких програм, щоб ефективно інтегрувати свою діяльність у глобальну економіку. Іншим критичним аспектом є приведення стандартів діяльності підприємств у відповідність з міжнародними вимогами фінансової звітності. Це не лише підвищує довіру до бізнесу з боку інвесторів і партнерів, але й сприяє залученню іноземних інвестицій. Важливе місце займає також розвиток експортної діяльності, оскільки вихід на міжнародні ринки відкриває нові можливості для малих і середніх підприємств. З огляду на це, підвищення рівня обізнаності щодо соціального захисту та страхування є ще однією необхідною умовою для забезпечення стабільності бізнесу, адже це дозволяє підприємцям знижувати ризики та забезпечувати додаткову фінансову безпеку для своїх співробітників і самого бізнесу.

4. Активізація фінансування малого і середнього підприємництва через комерційні банки є важливою складовою розвитку цього сектору економіки. Для цього необхідно розширити перелік доступних кредитних послуг, включаючи гарантійні схеми, лізинг, факторинг, експортне кредитування та страхування. Ці інструменти дозволяють підприємствам отримати доступ до капіталу з меншими ризиками і при більш вигідних умовах. Однак важливим аспектом є забезпечення доступу до цих фінансових продуктів для малого і середнього бізнесу, що потребує гнучкої і адаптованої кредитної політики банків. Розробка спеціальних програм фінансування для таких підприємств, включаючи цільові кредити під низькі відсотки, дозволить задовольнити актуальні потреби бізнесу, як от створення нових підприємств, індивідуальне будівництво чи освіта. З іншого боку, важливо стимулювати місцеві банківські установи до розробки довгострокових кредитних програм, спрямованих на підтримку соціальних ініціатив і підприємств, що реалізують екологічно чисті технології. Врахування соціальних та екологічних потреб, таких як виробництво еко-продукції чи впровадження "зелених технологій", значно підвищить ефективність використання кредитних ресурсів. Для цього банки повинні активно впроваджувати продукти, що дозволяють бізнесам реалізувати проекти, що відповідають вимогам сталого розвитку. Крім того, необхідно створювати стимули для зниження відсоткових ставок, що дозволить зменшити фінансове навантаження на підприємців і сприятиме зростанню їхніх бізнесів.

5. Для підвищення ефективності державного управління та підтримки малого і середнього підприємництва важливо активно застосовувати нові форми налагодження державно-приватного діалогу. Засідання за круглим столом, семінари, громадські слухання та інші форми комунікації дозволяють створити платформу для взаємодії між урядом, бізнесом та громадськістю, забезпечуючи зворотний зв'язок та обговорення важливих питань. Це дозволяє підвищити рівень залучення підприємців до процесу прийняття рішень, що, в свою чергу, сприяє прийняттю більш ефективних і практичних рішень, адаптованих до реальних потреб бізнесу. Наприклад, під час обговорень можна більш детально

аналізувати бар'єри, які заважають розвитку підприємницької діяльності, що дозволяє державі своєчасно реагувати на проблеми і пропонувати рішення, що відповідають вимогам часу. Крім того, подібні заходи створюють сприятливу атмосферу для співпраці між державними органами, підприємцями та представниками громадськості. Участь підприємців у дискусіях про нові законодавчі ініціативи чи реформи дозволяє враховувати їхні інтереси та досвід, що, безумовно, підвищує ефективність реформ. Організація відкритих обговорень також сприяє формуванню громадської довіри до державних інститутів, оскільки підприємці та громадяни відчують, що їхня думка враховується при формуванні політики. Врешті-решт, це може призвести до створення більш прозорого та ефективного механізму прийняття рішень, що відповідає інтересам усіх зацікавлених сторін.

Децентралізація влади створила нові можливості для органів місцевого самоврядування, які тепер можуть орієнтуватися на нові джерела розвитку, такі як малий і середній бізнес, креативна економіка та середній клас. Об'єднані територіальні громади отримали можливість самостійно вирішувати питання місцевого значення, сприяючи поліпшенню свого добробуту і беручи на себе відповідальність за загальний розвиток країни.

Вивчення специфічних факторів розвитку підприємництва в різних регіонах України та виведення ефективних практик є важливими напрямками для подальшого дослідження. Україні необхідно здійснити якісний стрибок у напрямку відкритої економіки, підприємницької ініціативи, ринкової конкуренції, залучення інвестицій та виробництва продукції з високою доданою вартістю. Малі та середні підприємства повинні стати основним рушієм економічного зростання та основою соціальної стабільності країни. Реалізація підприємницької ініціативи на малих підприємствах і підтримка збалансованої регіональної та державної політики – це шлях до європейського успіху для України.

Висновок до третього розділу

Розробка напрямів регіональної політики розвитку підприємницької діяльності в умовах війни в Україні вимагає значних змін у стратегії підтримки малого та середнього бізнесу. У зв'язку з військовими діями важливо зосередити увагу на створенні стійкої економічної інфраструктури, підтримці місцевих підприємців та залученні інвестицій. Це включає вдосконалення системи фінансової підтримки, адаптацію нормативно-правової бази, створення можливостей для розвитку експортної діяльності та інтеграцію в міжнародні ринки. Регіональні органи повинні відігравати активну роль у відновленні економіки через стимулювання підприємницької активності, налагодження державно-приватного партнерства та сприяння інноваційним ініціативам.

Удосконалення програми розвитку малого і середнього підприємництва в Миколаївській області повинно ґрунтуватися на врахуванні особливих викликів регіону та адаптації до умов війни. Пріоритетом має стати посилення фінансової підтримки, зокрема через розширення доступу до кредитування, грантових програм та міжнародної технічної допомоги. Важливими аспектами є популяризація підприємницької культури, розвиток навчання управлінським і експортним навичкам, а також забезпечення рівних умов для жінок, молоді та інших категорій населення. Розвиток інфраструктури, таких як бізнес-інкубатори, кластери та платформи для кооперації, а також підтримка інноваційного потенціалу через державно-приватний діалог, стануть ключовими інструментами для економічного зростання області.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення розвитку підприємницької діяльності в Миколаївській області. Результати проведеного дослідження дозволили зробити наступні висновки теоретичного і практичного спрямування.

1. При розгляді сутності сутність підприємництва та його роль в умовах глобалізації виявлено, що малі підприємства є важливим компонентом економіки завдяки своїй гнучкості, інноваційності та здатності сприяти розвитку місцевих громад. Вони здатні швидко адаптуватися до змін ринкових умов, стимулювати конкурентоспроможність та забезпечувати зайнятість. Проте їхній розвиток супроводжується низкою проблем, таких як обмеженість ресурсів, високий рівень ризику та труднощі з доступом до ринків. Подолання цих викликів вимагає спеціалізованих програм підтримки, зокрема доступу до фінансування, навчання, інноваційної інфраструктури та консультаційних послуг. Таким чином, розвиток малого підприємництва залежить не лише від внутрішніх зусиль підприємців, але й від ефективної державної та регіональної політики, спрямованої на створення сприятливого середовища для їхнього зростання.

2. В результаті дослідження нормативно-правової бази розвитку підприємництва в Україні виявлено, що існує низка законодавчих та регуляторних актів, які спрямовані на підтримку малого і середнього бізнесу, але їх практична імплементація залишається недостатньою. Зокрема, правові механізми, що регулюють доступ до фінансування, підтримку інновацій, зменшення адміністративного навантаження та забезпечення рівних можливостей для підприємців, часто стикаються з перепонами через складність процедур та недостатню інформованість підприємців про їх права та можливості. Крім того, значна кількість програм і стратегій розвитку малого та середнього підприємництва носить декларативний характер через недостатнє фінансове забезпечення або неузгодженість між центральними і місцевими органами влади. Це свідчить про необхідність подальшої гармонізації нормативно-правової бази,

оптимізації її виконання та створення ефективних механізмів моніторингу реалізації програм підтримки підприємництва.

3. На основі оцінки проблем на шляху становлення малого та середнього бізнесу в Україні виявлена необхідність комплексного підходу до подолання перешкод, які стримують їх розвиток. Зокрема, потрібні заходи з вдосконалення доступу до фінансування, спрощення процедур податкового адміністрування, підвищення рівня поінформованості підприємців про можливості участі у міжнародних програмах, а також про інструменти фінансової підтримки, такі як лізинг, факторинг чи венчурний капітал. Також важливим є забезпечення стабільної нормативно-правової бази, що сприяє розвитку підприємництва, з акцентом на гармонізацію регіональних і національних ініціатив. Необхідно активізувати створення регіональних бізнес-інкубаторів, освітніх програм, інноваційних кластерів та платформ для державно-приватного діалогу. Посилення ролі місцевих органів влади в підтримці підприємницької діяльності, ефективне використання можливостей децентралізації та спрямування ресурсів на стимулювання підприємницької активності є ключовими елементами успішного розвитку малого та середнього бізнесу.

4. В результаті проведеної оцінки сучасного стану малого підприємництва в Україні виявлено значний потенціал цього сектора як драйвера економічного зростання, водночас визначено низку суттєвих проблем, які стримують його розвиток. Основними викликами залишаються обмежений доступ до фінансових ресурсів, нерівномірний розподіл підтримки на регіональному рівні, нестабільність нормативно-правової бази та недостатній рівень інституційної спроможності, що знижує конкурентоспроможність малих підприємств. Після значного спаду валового внутрішнього продукту у 2022–2023 роках (зниження на 6,6% та 9,8% відповідно) і різкого зростання споживчих цін (на 24,9% та 43,3% відповідно), у 2024 році почали проявлятися перші ознаки економічного відновлення. За даними Державної служби статистики, ВВП зріс на 2,3%, обсяг капітальних інвестицій збільшився на 18%, а прямі іноземні інвестиції зросли на 4,2% порівняно з кінцем 2023 року. Темпи зростання споживчих цін суттєво

уповільнилися до 12,4%. Для подолання цих проблем необхідно запровадити механізми фінансової підтримки, такі як кредитні гарантії, пільгове оподаткування, розвиток венчурного капіталу та краудфандингу. Також важливо сприяти створенню освітніх програм для підприємців, модернізації інфраструктури бізнес-підтримки, впровадженню інноваційних підходів у взаємодії держави та бізнесу, зокрема через платформи державно-приватного діалогу. Розвиток малого підприємництва має стати основою економічної стійкості та соціальної стабільності в Україні.

5. Проведений аналіз розвитку малого бізнесу в Миколаївській області показав наявність значного потенціалу для підтримки та активізації підприємницької діяльності, водночас визначивши низку проблем, що стримують його ефективне функціонування. Зокрема, основними перешкодами є обмежений доступ до фінансових ресурсів, недостатній рівень інформованості підприємців щодо інноваційних можливостей, слабка інтеграція у міжнародні ринки та недостатня увага до розвитку експортної діяльності. Також спостерігається нерівномірний розподіл підтримки малого бізнесу між територіальними громадами. Кількість малих підприємств у Миколаївській області значно знизилася з 10 774 одиниць у 2014 році до 8 059 одиниць у 2015 році (74,8% від базового року), але потім поступово відновилася, досягнувши 10 459 одиниць у 2021 році (97,1% від базового року). У 2021 році показник складав 93,3% від обсягу базового року, що є кращим результатом, ніж в Україні загалом, де цей показник становив 81,5% для малих підприємств і 86,4% для фізичних осіб-підприємців. За підсумками 2019 року сальдований фінансовий результат до оподаткування малих і середніх підприємств області склав 6683,9 млн грн. При цьому 77,4% таких підприємств завершили рік із прибутком, загальна сума якого досягла 9532,4 млн грн. Збитковими у 2019 році були 22,6% підприємств, які сукупно отримали збитки на суму 2848,5 млн грн. Доходи місцевих бюджетів від малих та середніх підприємств станом на 1 січня 2020 року склали 844,8 млн грн. Для подолання цих викликів необхідно реалізувати ряд заходів, зокрема вдосконалення інфраструктури підтримки бізнесу, таких як бізнес-інкубатори та

офіси трансферу технологій, забезпечення консультаційної та освітньої підтримки, спрямованої на підвищення рівня фінансової грамотності та компетенцій підприємців. Крім того, важливим є створення умов для розвитку державно-приватного діалогу, сприяння інноваційному розвитку через участь у міжнародних програмах. Усе це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності малого бізнесу в регіоні та його внеску в економічне зростання області.

6. У межах дослідження визначено ключові напрями вдосконалення «Стратегії розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року», які передбачають комплексний підхід до стимулювання підприємницької діяльності. Особлива увага зосереджена на відновленні та спрощенні процесів ведення бізнесу шляхом скорочення адміністративних бар'єрів, автоматизації послуг і розвитку цифрової інфраструктури. Інноваційний розвиток включає стимулювання наукових досліджень, впровадження новітніх технологій і підтримку стартапів. Ці заходи сприятимуть формуванню середовища, яке дозволить підприємцям ефективніше реалізовувати свої проєкти. Розвиток людського капіталу та підприємництва передбачає запровадження освітніх програм, що навчають сучасним методам управління бізнесом, а також створення умов для залучення молоді та вразливих груп населення до підприємницької діяльності. Підвищення конкурентоспроможності та стимулювання експорту стане основою для посилення позицій українського бізнесу на міжнародних ринках. Усі ці заходи сприятимуть економічному зростанню, покращенню інвестиційного клімату й створенню нових можливостей для бізнесу навіть в умовах складної економічної ситуації.

7. У роботі визначено ключові цільові орієнтири для вдосконалення державної політики розвитку підприємництва в умовах війни, які враховують специфічні виклики цього періоду. Зокрема, акцент зроблено на адаптації регуляторного середовища, спрямованій на спрощення процедур для бізнесу, зниження адміністративного тиску й забезпечення доступності електронних послуг. Важливою складовою є мобілізація фінансових ресурсів через створення

спеціальних програм підтримки, таких як кредитні гарантії, гранти, пільгове фінансування та стимули для залучення інвестицій. Окрему увагу приділено інноваціям і цифровізації, що сприятиме технологічному оновленню підприємств і підвищенню їх конкурентоспроможності. Додатково, особливий фокус зроблено на розвитку людського капіталу в умовах кризи через освітні програми, що сприяють адаптації працівників до нових умов. Підтримка експорту й інтеграція до міжнародних ринків забезпечать доступ до нових можливостей для малого й середнього бізнесу. Також важливим аспектом є стимулювання місцевих ініціатив і відновлення економічної активності у постраждалих регіонах. Комплексний підхід до цих цільових орієнтирів сприятиме сталому розвитку малого й середнього підприємництва, створенню робочих місць, зростанню бюджетних надходжень, покращенню бізнес-клімату, розширенню конкуренції та підвищенню ефективності інфраструктури підтримки бізнесу.

8. У магістерському дослідженні було розроблено комплексні заходи для вдосконалення програми розвитку малого та середнього підприємництва в Миколаївській області. Зокрема, пропозиції включають створення сприятливого середовища для бізнесу шляхом вдосконалення регуляторного середовища, спрощення податкового адміністрування та підвищення доступності фінансових ресурсів для підприємців. Особливий акцент зроблено на інтернаціоналізацію бізнесу через підтримку експорту, що дозволить розширити ринки збуту та підвищити конкурентоспроможність місцевих підприємств. Запропоновані заходи спрямовані на довгострокову перспективу, включаючи підтримку інноваційного розвитку, зростання виробництва продукції з високою доданою вартістю та залучення інвестицій. Такі ініціативи сприятимуть не лише поліпшенню економічних показників регіону, а й забезпеченню соціальної стабільності через створення нових робочих місць та легалізацію зайнятості. Виконання цих кроків допоможе Миколаївській області адаптуватися до викликів сучасної економіки, стимулювати зростання підприємницького потенціалу та наблизити регіон до європейських стандартів ведення бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
2. Закон України "Про підтримку малого підприємництва" від 19.10.2000р. № 2063-III // Юридичний журнал. – 2002. – № 2. – с. 25 – 30.
3. Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" від 22.03.2012 р. № 4618-17 // Приватний підприємець. – 2013. – № 24. – с. 18 – 20.
4. Стратегія розвитку малого й середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [Електронний ресурс]. Розпорядження КМУ № 504-р від 24 травня 2017 року. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/55/f468579n9.doc> (24.10.2018 р.).– Назва з екрану.
5. Уряд схвалив Стратегію розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року та операційний план заходів на 2024-2027 роки. Міністерство економіки України, 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-stratehiuu-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-do-2027-roku-ta-operatsiinyi-plan-zakhodiv-na-2024-2027-roky>
6. Програма розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області на 2021-2023 роки. Департаменту економічного розвитку та регіональної політики облдержадміністрації, 2020. URL: https://www.economy-mk.gov.ua/images/economy/4.Regulator/2021/_2021_02_15_Rishenya_4vid23.12.2020.pdf
7. Програма розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області на 2017-2018 роки [Електронний ресурс]. Рішенням Миколаївської обласної ради № 2 від 22 грудня 2016 року. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/55/f468579n9.doc> (24.10.2018 р.). – Назва з екрану.
8. Рекомендації парламентських слухань на тему: "Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу".

[Електронний ресурс]. Постанова Верховної Ради України № 1090-VIII від 13 квітня 2016 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1090-19>

9. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

10. Головне управління статистики у Миколаївській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>

11. Аналітична довідка про хід виконання Програми розвитку малого і середнього підприємництва у Миколаївській області на 2017-2018 роки за перше півріччя 2018 року [Електронний ресурс]. Звіт департаменту економічного розвитку та регіональної політики облдержадміністрації. – Режим доступу: http://www.mk.gov.ua/store/files/announce_1539760804.zip (24.10.2018 р.). – Назва з екрану.

12. Белялов Т. Е. Підприємництво в умовах цифрової економіки [Електронний ресурс] / Т. Е. Белялов, В. С. Кохно // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. - 2023. - № 2. - С. 186-193. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2023_2_26

13. Гавриш О. М. Інноваційне підприємництво: сутність, значення та проблеми в сучасних умовах функціонування [Електронний ресурс] / О. М. Гавриш, В. П. Пильнова, О. В. Пісковець // Економіка та держава. - 2020. - № 12. - С. 109-113. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2020_12_21

14. Іващенко М. В. Економіка, підприємництво та економічна освіта в умовах сучасних викликів: наукові дослідження молоді з проблем відбудови та подальшого сталого розвитку України [Електронний ресурс] / М. В. Іващенко // Економічна теорія та право. - 2023. - № 2. - С. 85-101. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2023_2_8

15. Іртищева І. О., Тубальцева Н. П., Гришина Н. В., Крамаренко І. С., Сергійчук С. І. Економічний розвиток на засадах активізації малого підприємництва: Історичні процеси та завдання. Економіка та держава, 2020. №5. С. 76-80. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2020/15.pdf

16. Квітко В. В. Підприємництво в Україні часів незалежності [Електронний ресурс] / В. В. Квітко, І. М. Чумаченко // Молодий вчений. - 2020. - № 1(2). - С. 212-215. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_1\(2\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_1(2)_24)

17. Косович Б. І. Підприємництво у реалізації цілей сталого розвитку [Електронний ресурс] / Б. І. Косович // Інтелект XXI. - 2021. - № 1. - С. 38-42. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2021_1_9

18. Краус Н. М. Інноваційне підприємництво і цифровий бізнес: науково-економічна фіча розвитку та зміни в управлінні [Електронний ресурс] / Н. М. Краус, К. М. Краус, О. В. Марченко. // Ефективна економіка. - 2020. - № 4. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_4_10

19. Левчинський Д. Л. Підприємництво України в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] / Д. Л. Левчинський, Г. Л. Ступнікер, І. О. Каширнікова, Н. В. Зозуля // Економічний простір. - 2022. - № 181. - С. 110-114. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есpros_2022_181_21

20. Марченко О. С. Підприємництво в конкурентному середовищі: ризики, дисбаланси та безпека [Електронний ресурс] / О. С. Марченко, Л. С. Шевченко // Економічна теорія та право. - 2023. - № 2. - С. 24-47. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2023_2_4

21. Мурована Т. О. Вплив воєнного стану на підприємництво в Україні: поточний стан та перспективи його стабілізації [Електронний ресурс] / Т. О. Мурована // Інвестиції: практика та досвід. - 2022. - № 13-14. - С. 34-39. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2022_13-14_7

22. Нагорна О. О. Підприємництво як основна складова господарської діяльності в державі [Електронний ресурс] / О. О. Нагорна, А. А. Лукомська // Молодий вчений. - 2022. - № 10. - С. 27-29. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2022_10_8

23. Науменко Н. С. Мале та середнє підприємництво в Україні та ЄС: аналіз і порівняльна характеристика [Електронний ресурс] / Н. С. Науменко, О. І. Грабко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія :

Економіка і менеджмент. - 2021. - Вип. 51. - С. 18-34. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2021_51_5

24. Основи підприємництва: Підручник / [Біляк Т.О., Бірюченко С.Ю., Бужимська К.О., та ін.] ; під заг. ред. Н.В. Валінкевич. Житомир : ЖДТУ, 2019. 493 с

25. Плікус І. Й. Підприємництво та самостійна зайнятість в цифровій економіці: стан, проблеми та нові можливості [Електронний ресурс] / І. Й. Плікус // Молодий вчений. - 2019. - № 11(2). - С. 591-595. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_11\(2\)__63](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_11(2)__63)

26. Подлевська О. М. Підприємництво та інвестиційна діяльність в Україні в умовах карантинних обмежень [Електронний ресурс] / О. М. Подлевська, Н. Б. Савіна, А. А. Подлевський // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. - 2020. - Вип. 4. - С. 258-268. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnuvgr_ekon_2020_4_26

27. Поліщук Є. А. Стартап-підприємництво в Україні: регулювання та розвиток [Електронний ресурс] / Є. А. Поліщук // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. - 2023. - № 8. - С. 124-127. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2023_8_17

28. Савченко О. В. Наслідки впливу коронакризи на підприємництво в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Савченко, А. Нетребя // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2021. - № 6(2). - С. 171-175. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2021_6\(2\)__30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2021_6(2)__30)

29. Сергійчук С. І., Ковальова К. І. Стан і напрями регіональної політики розвитку підприємницької діяльності в умовах децентралізації. Ефективна економіка, 2018. № 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.11.58>

30. Сергійчук С. І., Сергійчук Д. І. Механізм державної політики сталого розвитку підприємництва в Україні. Бізнес Інформ. 2024. №6. С. 193–201. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-6-193-201>

31. Сергійчук С. І. Адаптація бізнес-планування до умов світової глобалізації при формуванні й розвитку малого бізнесу / С. І. Сергійчук // Миколаїв : Видавництво РТПП, 2014.

32. Сергійчук С. І. Концептуальні засади державного забезпечення сталого розвитку підприємництва в Україні. Наукові інновації та передові технології, 2024. № 7(35). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-298-311](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-298-311)

33. Сергійчук С. І., Сергійчук Д. І. Сучасні виклики і перспективи для розвитку вітчизняного підприємництва в умовах війни і повоєнного відновлення. Економіка та суспільство, 2024. № 63. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4110>

34. Сергійчук С.І. Розвиток бізнес-планування в сфері фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва [Електронний ресурс] С. І. Сергійчук, О. А. Іщенко, І. І. Дубинська // Збірник наукових праць “Економічний аналіз”. – Тернопіль. – 2020. – Том 30, № 1(2). С. 140-147.

35. Сергійчук С.І., Іщенко О. А., Дубинська І. І. Розвиток бізнес-планування в сфері фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва. Збірник наукових праць "Економічний аналіз", 2020. том 30, № 1(2). URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1798/6565656875>

36. Сергійчук С.І., Іщенко О. А., Дубинська І. І. Стан і перспективи розвитку малих і середніх підприємств у легкій промисловості України Науково-практичний журнал "Причорноморські економічні студії", 2020. №54. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/54_2020/11.pdf

37. Сідельнікова І. В. Інноваційне підприємництво як напрямок розвитку сучасного підприємства [Електронний ресурс] / І. В. Сідельнікова, Н. М. Солопун // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. - 2020. - № 2. - С. 146-154. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2020_2_17

38. Солоха Д. В. Управління інвестиційно-інноваційною діяльністю в системі бізнес-планування підприємств України [Електронний ресурс] / Д. В. Солоха, Н. Л. Сапельнікова, О. В. Беякова // Менеджер. – 2020. – № 2. – С. 127-139. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2020_2_13

39. Тимошенко К. В. Креативне підприємництво в Україні: поточний стан та перспективи [Електронний ресурс] / К. В. Тимошенко. // Ефективна економіка. - 2023. - № 5. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_5_29

40. Шляхов О. Б. Підприємці та підприємництво у гірничій промисловості Донецького басейну в пореформений період (1860-1890-ті рр.) [Електронний ресурс] / О. Б. Шляхов // Studies in history and philosophy of science and technology. - 2021. - Vol. 30, № 1. - С. 40-50. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/studhphst_2021_30_1_6

41. Terra incognita української економіки. Чотири висновки з дослідження середнього бізнесу Інституту економічних досліджень. Інституту економічних досліджень, 2024. URL: <https://forbes.ua/business/terra-incognita-ukrainskoi-ekonomiki-chotiri-visnovki-z-doslidzhennya-serednogo-biznesu-institutu-ekonomichnikh-doslidzhen-31012024-18884>

42. Annual number of business bankruptcy cases filed in the United States from 2000 to 2023. Statista Research Department. 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/817918/number-of-business-bankruptcies-in-the-united-states/>